

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

120750

6

12. e.

11-11 28

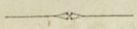
L. roba Tisic

KOCENOV

Z E M L J E P I S

ZA LJUDSKE ŠOLE.

POSLOVENIL

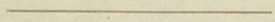
I V A N L A P A J N E.

2. POPRAVLJENI NATIS.

••

Z 10 SLIKAMI.

Cena 30 kr.

V BEČU 1879.

ZALOŽIL EDVARD HÖLZEL.

120750

120750

FZcl 200/1954

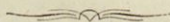
Predgovor.

Pričujoči mali zemljepis ima ta namen, da take učence, kateri svoje šolovanje z ljudsko šolo dokončajo, seznanijo z dovoljnimi zemljepisnimi vednostmi. Ker se je pri tem nauku ozirati zlasti na domovino, zato so iste dežele, v katerih se bode knjiga rabila, obširnejše opisane. Sicer je pa vsaka pojedina šola posebno zemljepisno središče, po katerem je treba učno gradivo uravnati. Radi tega se more opis nekaterih dežel tem več okrajšati, čim več so od domovine oddaljene. Če se je na ta način tudi tretjina obsega iz knjige izključila, vendar ste ostali tretjini še vedno skupna celota najvažnejših dežel, da se je le pravo jedro izbralo. Števila stanovalcev, ki kažejo v najkrajši obliki velikost in važnost dežel, izvirajo za avstrijske dežele neposredno iz prvega vira, iz najnovejših škofijskih zapisnikov (katalogov), ki imajo števila največje zanesljivosti. Pri drugih deželah so vzeta iz najnovejših uradnih priobčil.

Da je v knjigo uvedena nova meterska mera, to daje knjigi sedaj prednost pred drugimi.

Konečno naj se še opomni, da najizverstnejše zemljepisno učilo je vendar le zemljevid; knjiga ima samo to nalogo, da zemljevid razlaga in da kaže na najvažnejše točke v njegovem obsegu.

Pregovor

I. Oddelek.

Podoba, velikost, gibanje in naravne lastnosti zemlje.

1. Zemljepis.

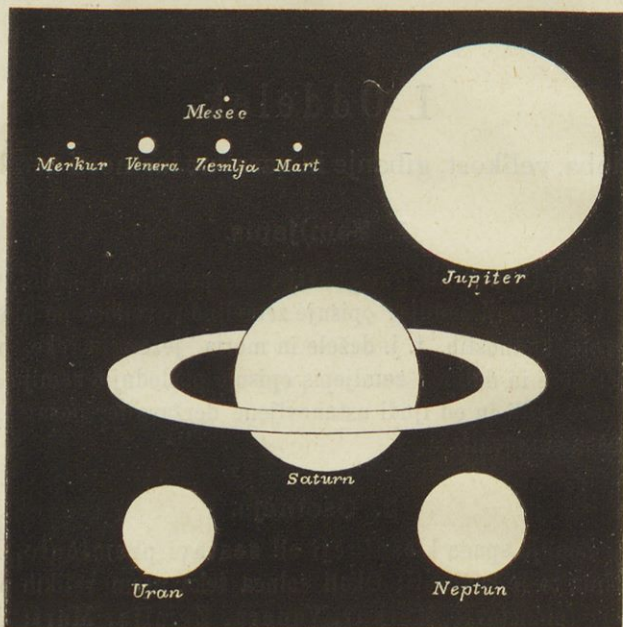
Zemljepis ali geografija nas poučuje o podobi, velikosti in gibanji zemlje; opisuje zemeljno poveršino po njenih naravnih lastnostih, t. j. dežele in morja, jezera in reke, planjave, gore in doline; zemljepis opisuje poslednjič zemljo kot bivališče ljudi in od ljudi ustanovljene države ter posamezna človeška stanovališča.

2. Osolnčje.

Zemlja spada k osolnčji ali sestavi premičnic, katera ima te-le lastnosti: "Okoli solca teka osem velikih premičnic (planetov): Merkur, Venera, Zemlja, Mart; Jupiter, Saturn, Uran, Neptun; na dalje teka nad 120 malih planetov, zvezdic (asteroidov) imenovanih med Martom in Jupitrom. Okoli nekaterih večjih planetov krožijo sopremičnice, spremnice ali meseci, n. pr. okrog zemlje ena (luna), okrog Jupitra 4, okrog Saturna 8, okrog Urana 6, okrog Neptuna 2. Velikost premičnic je jako različna, kakor se vidi v 1. podobi, na kateri opazimo ob enem čudovito sliko Saturna z njegovim obročem. Solnce presega po svoji velikosti vse planete tako zelo, da je z ozirom na te naslikane planete tako veliko, kakor kroglja s $\frac{1}{2}$ metrom v premeru. Ako si mislim k tem

slikam še pravilno oddaljenost, tedaj bi morala zemlja v velikosti prosenega zerna 60 korakov, a Neptun črešnjeve velikosti $\frac{1}{4}$ ure od solnčne krogle oddaljen biti.

K osolnčji se prištevajo tudi repatice (kometi), katere nenadoma na nebu zapazimo; pri svojem kroževanju pridejo

Slika 1. Velikostne razmere planetov.

tudi blizo solnca, a zopet hitro zginejo. Repatice so iz jako rahle in redke snovi, tako da se skozi nje še druge zvezde vidijo.

3. Podoba zemlje.

Ako gledamo z vzvišenega stališča na odprto morje, vidimo pri ladijah iz daljave se bližajočih samo verhove jadernikov; nam se tudi vidi, da se ladija le po malem iz vode vzdiguje in prikaže nam se še le ondi, kjer se na videz nebo vodé dotikuje.

Še le pri daljnem približevanju se zapazi, da se ladija proti opazovalcu po vodi pomikuje, in prikaže se morska gladina tudi za ladijo (slika 2). Ta prikazen nam priča, da je

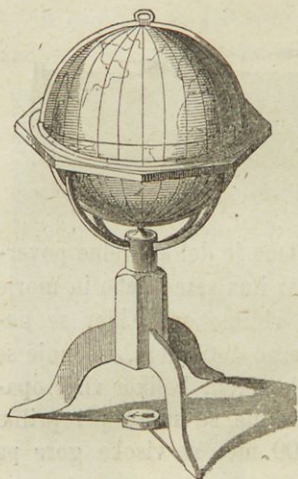
Slika 2. Polagano prikazanje ladije iz daljave.

morska gladina zbočena (napéta). Ona je del krogelne poveršine. Opazevalec jo vidi takrat, kadar ima samo nebo in morje pred očmi. Okrožna čerta, katero vidimo ondi, kjer se nebesni obok in zemlja (morje) videzno dotikujeta, imenuje se obzor ali horizont. Obzor je toliko večji, kolikor višje opazevalec stoji. Z jadernika velike ladije se more pri priliki 20 kilometrov daleč videti, iz 3000 metrov visoke gore pa 200 kilometrov.

Ta razgled v daljavo velja samo za stvari na zemlji, in se imenuje dozdevni obzor. Za reči na nebu je obzor mnogo večji, kajti vidimo tudi zvezde, ki so veliko milijonov milj od nas oddaljene. Ta vidni krog si mislimo kot okroglo ploščo, položeno skozi zemeljno središče, in ga imenujemo pravi obzor. — Da je zemlja okrogla, to nam tudi zemeljna senca pri mesečnem merku spričuje, na dalje podobnost z drugimi nebesnimi telesi in tudi ta okoliščina, da so bili zemljo že večkrat na več strani objadrani. Zemlja je torej krogla, in sicer na dveh nasprotnih straneh stisnjena, n. pr. kakor jabolko.

Premer zemlje je tista ravna čerta, katero si mislimo potegneno od ene strani zemelnega poveršja skozi središče do naprostne; polovica te čerte, namreč od poveršja do središča, je polomer. Tisti premer, kateri si mislimo potegnjen do stisnenih delov (ali strani) zemelnega poveršja, je najkrajši in se imenuje zemeljna os. Dolgost zemeljne osi je 12.700 kilo-

metrov, skoro za 45 kilometrov manj, nego je dolg premer ob ravniku. Končnici zemeljne osi se imenujete tečaja, severni in južni tečaj. Krog, kateri je od obeh tečajev enako oddaljen, zove se ravnik (ekvator) in obsega 40.000 kilometrov.

Slika 3. Zemeljska krogla.

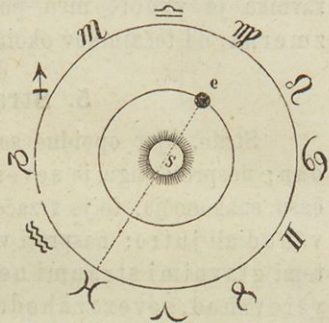
Ravnik deli zemljo na severno in južno poloblo ali poluto. Krogi, ki se križajo v tečajih, zovejo se poldnevnik. Vsak poldnevnik deli zemljo na vzhodno in zahodno poluto. Vzporodniki (vstričniki) so krogi, potegnjeni ravniku vštrie, in so proti tečajema vedno manjši, poldnevnik so pa vsi enaki. Vse te čerte so razločno narisane na globusu, t. j. na obli, ki predstavlja zemljo (slika 3).

4. Gibanje zemlje.

Zemlja je 15 milijonov miriametrov oddaljena od solnca in ima dvojno gibanje. Verti se okoli svoje osi, in vsled tega se dela dan in noč; pomika se okoli solnca, kar dela letne čase. Dozdevna plošča, v kateri se zemlja okoli solnca pomika, zove se ekliptika. Ako si mislimo ekliptiko na vse strani podaljšano do zvezd, dotikuje se ob svojem obvodu onih sozvezdij, ki se zovejo zverski krog. Ker zemlja v enem letu vso svojo pot okoli solnca doverši, zato obhodi v tem času vseh dvanajstero sozvezdij. Ker se pa nam vidi, da se solnce okoli zemlje pomika, zato tudi govorimo: solnce je v tem ali onem (zverskem) znamenji, to je v onem, ki je gledé iz zemlje naravnost za solncem. Dvanajstera sozvezdja zverskega kroga so: oven γ ,

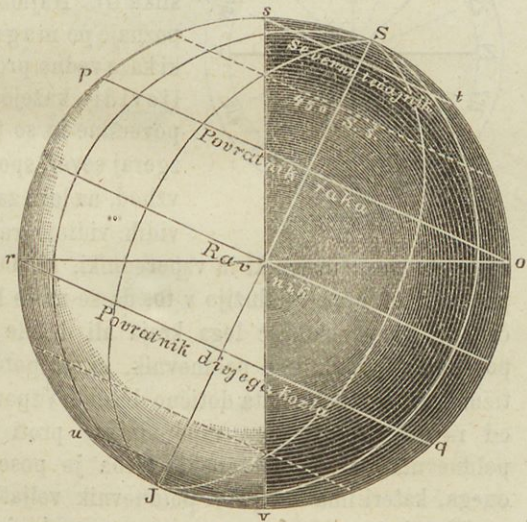
bik ♉, dvojčiči ♊, rak ♋, lev ♌, devica ♍, tehtnica ♎, škorpion ♏, strelec ♐, kozorog ♑, vodnar ♒, ribe ♓.

Zemeljna os stoji pošev proti ekliptiki in sicer dela kot za $66\frac{1}{2}^{\circ}$ (stopinj), nagnena je pa proti tisti točki na nebu, kjer je zvezda tečajnica. V podobi 5 je čerta JS zemeljna os, ro plošča ekliptike. Ena polovica zemeljne krogle je v temi, druga pa razsvitljena od solnca. Takrat je najkrajši dan. Solnčni žarki padajo navpik na južno zemeljno

Slika 4. Zverski krog.

poluto v točki *r*; kraj okoli južnega tečaja do vzporednika *uv* ima vedni dan, okoli severnega tečaja do *st* je vedna noč. Čez pol leta je pa to ravno nasprotno, t. j. solnce stoji navpiknad *o*, okoli severnega tečaja je dan, okoli južnega tečaja noč. Vzporednika na obeh straneh ravnika, $23\frac{1}{2}$ stopinj od nje oddaljena, sta povratnika *op* *rq*; vsoporednika, $23\frac{1}{2}$ stopinj od tečajev, sta tečajnika *st* *uv*. Ob tečajih je najdaljši dan 6 mesev, ob tečajnikih (polarnih krogih) traja 24 ur, ob ravniku sta

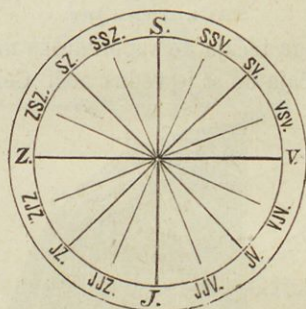
Slika 5. Nagnjenost ekliptike in različnost dnevne dolgosti.

Ob tečajih je najdaljši dan 6 mesev, ob tečajnikih (polarnih krogih) traja 24 ur, ob ravniku sta

noč in dan enako dolga. Imenovani vzporedniki delé zemeljno poveršje na pet pasov. Med povratnikoma na obeh straneh ravnika je vroči, med povratnikoma in tečajnikoma sta zmerna, od tečajnikov okoli tečajev sta merzla pasa.

5. Strani sveta.

Stran, kjer opoldne solnce opazujemo, je jug ali pol-dan; nasproti jugu je sever ali polnoč; tam, kjer solnce o času enakonočja, to je v začetku spomladi in jeseni izhaja, je vzhod ali jutro; nasproti vzhodu je zahod ali večer. Med temi glavnimi stranmi neba so postranske strani: severovzhod, severozahod, jugovzhod, jugozahod. Okro-

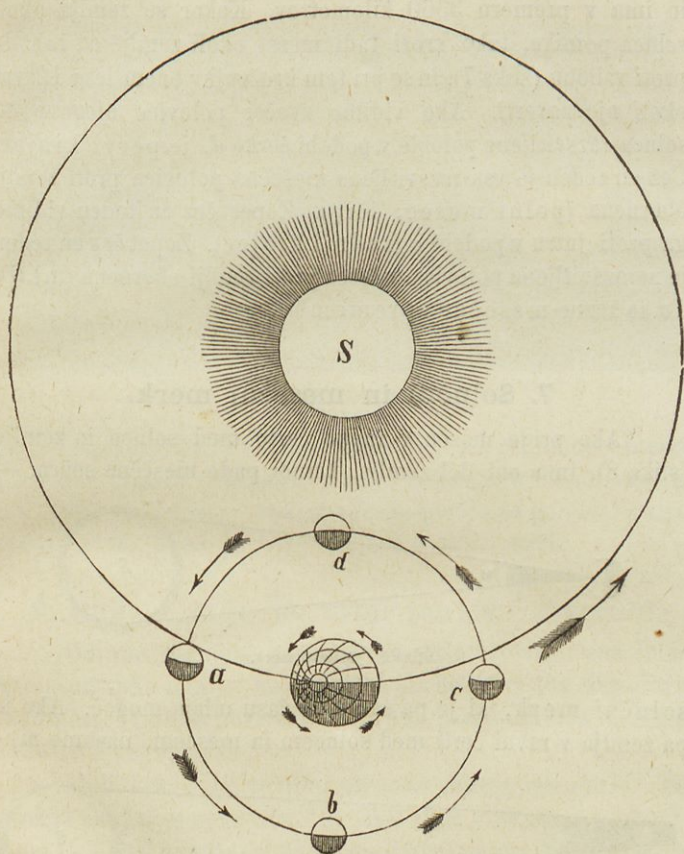

Slika 6. Veternica.

gla plošča, na kateri so strani sveta s čertami zaznamovane, zove se veterna roža (veternica, slika 6). Najbolje se strani sveta poznajo po magnetici (kompas), ki kaže vedno proti severu. Zemljevidi kažejo dele zemeljne poveršine in so tako risani, da je zgoraj sever, spodaj jug, na desno vzhod, na levo zahod. Na zemljevidih vidimo ravne in krogovite

čerte, to so poldnevnik in vzporedniki, ki delajo skupaj stopinjsko mrežo, in služijo v to, da se more lega krajev določevati. Da se namreč lega kraja ali dežele določi, treba je povedati vzporednik in poldnevnik, ki sta potegnena skozi dotični kraj, ali ki obdajata dotično deželo. Vzporedniki se štejejo od ravnika (največjega vzporednika) proti tečajema; med poldnevnik, ki so vsi enaki, treba je posebej zaznamovati onega, kateri ima kot prvi poldnevnik veljati. V srednji Evropi imajo navadno onega za prvega, ki je 20° zahodno od Pariza in je blizu otoka Ferro potegnen. Daljava od ravnika proti tečajema se zove zemljepisna širokost, daljava od

zahoda proti vzhodu zemljepisna dolgost. Na poldnevnikih štejejo širokostne stopinje, na vzporednikih dolgostne stopinje. Širokostne stopinje brojimo na severni in

Slika 7. Mesečne spremembe.

južni strani od ravnika, dolgostne pa vzhodno in zahodno od prvega poldnevnik. Dunaj ima n. pr. $48^{\circ} 12'$ severne širokosti in $34^{\circ} 2'$ vzhodne dolgosti. Buenos-Ayres v južni Ameriki pa šteje 35° južne, a 41° zahodne dolgosti od F.

6. Mesec in njegovo gibanje.

Mesec ali luna je 385.000 kilometrov od zemlje oddaljena in ima v premeru 3360 kilometrov. Kakor se zemlja okoli solнца pomika, tako kroži tudi mesec okoli zemlje od zahoda proti vzhodu (slika 7), in se pri tem kroženji v enem letu 12krat okoli nje zaverti. Ako vidimo zvečer polovico njegove od solнца razsvitljene poloble v podobi čerke *d*, je prvi krajec. Čez en teden je vsa razsvitljena mesečna polovica proti zemlji obrnena (polni mesec, ščip). Zopet čez en teden vidimo ga proti jutru v podobi *c* (zadnji krajec). Zopet čez en teden je nerazsvitljena polovica meseca proti zemlji obrnena (mlaj). To so razne mesečne spremembe.

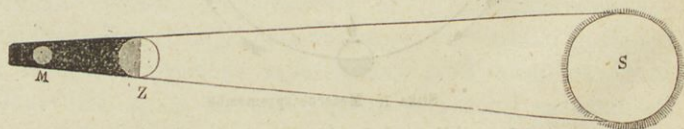
7. Solnčni in mesečni merk.

Ako pride mesec v ravno čerto med solnce in zemljo (slika 8), ima oni del zemlje, kamor pade mesečna senca, —

Slika 8. Solnčni merk.

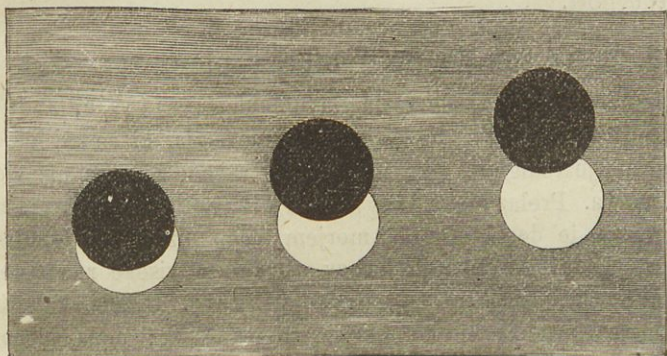
solnčni merk, ki je pa samo ob času mlaja mogoč. Ako je pa zemlja v ravni čerti med solncem in mescem, nastane me-

Slika 9. Mesečni merk.

sečni merk (slika 9), ki je pa samo ob času ščipa mogoč. Ako nam mesec vso solnčno ploščo zakrije, imamo polni, ako

pa samo en del solnea, delni solnčni merk. Enako je tudi pri mesečnih merkih. Obročasti solnčni merk pa se vidi takrat, kedar je sredina solnčne plošče od meseca zakrita, rob

Slika 10. Delni merki.

pa je še vidljiv. Da se velikost pokrite plošče pri delnem merku preračuni, misliti si je treba premer solnčne plošče na 12 enakih delov razdeljen; velikost zakrite plošče se potem v centimetrih pove. Slika 10 kaže različne solnčne merke.

8. Suha zemlja po svoji porazni razredbi.

Od vse zemeljne poveršine je malo več nego ena četert kopne ali suhe zemlje. Razločuje se pet delov sveta ali zemlje (zemljin), in ti so namreč: Evropa, Azija, Afrika, Amerika in Avstralija.

Mali kosi suhe zemlje, od vode obdani, so otoki. Več otokov skupaj se zove otočje; ako stojé v versti, pa otoška versta. Deli zemlje, ki se na eni strani celine deržé, na drugih jih pa morje obdaja, so polotoki; mali in posebno ozki polotoki so zemeljska stegna (jeziki); gorate, v morje segajoče šterline, so nosi (kapi). Medmorje (zemeljska ožina) je prav ozka pokrajina med dvema morjema in veže dve večji celini. Rob zemlje ob morji je obrežje; nizko obrežje s pes-

kom posuto je peskovina. Dežela ob obrežji se zove primorje. Tista dežela, ki ima mnogo polotokov in stegen, ima veliko členovitost. Evropa ima največjo, Afrika najmanjšo členovitost.

9. Suha zemlja po svoji navpični razredbi.

Suha zemlja kaže te-le glavne oblike: nižavje, stopnjevina, višavje. Nižina je kos poveršja, ki se kaj malo nad morje vzdiguje. Ako je poveršje ravno, zove se nižavje planota. Prelaz med nižavjem in višavo je stopnjevina. Višavje je dosta više nad morjem, nego nižavje in stopnjevina. Ako višave nemajo hribov, zovejo se visoke ravnice. Prav razširjene višave so gorske planote. Dežele, katerih le malo ali nič rastlin ne pokriva, so puščave; mala zelena, obdelana mesta s studenci po puščavah so zelenice (oaze). Po pustinah (pustah) raste nekaj zelišč o času dežja, toda po leti se posušé. Močvirje in mahovje so mokrotna, z mahom obraščena tla. Neizmerni travniki v severni Ameriki se zovejo savane in prerije, velike pustine v južni Ameriki pampas in ljános.

So samske gore ali hribje, pa tudi so gore sklenjene v veliko pogorje. Gorska versta ima redno uverstene gore z določno namero; vstrično gorstvo je več vzporednih gorskih verst. Oni verh, kjer se več gorstev strinja, zove se sklop ali vozal. Male nižine prek gorstvenega slemena so sedla, čez katera so napeljane večkrat gorske ceste ali prelazi. Spodnji del hriba je njegovo vzhodje, srednji del se zove bok, rebro, povesje ali breg, najvišji del je pa teme ali verh. Po razni svoji obliki se tudi imenuje: ert, kapa, glava. Najpravilnejše gorske oblike so vulkani ali ognjeniki. Po visokosti se razločujejo visoke gore (čez 2600 m.), srednje in nizke gore (tudi hribovje). Visoke gore ali alpe imajo večjidel ostre in oglate verhe. Nekatere se vzdigujejo nad ločnico večnega snega, to je nad ono visočino, v kateri

sneg več ne skopni. Ledniki so veliko ledovje v razpokah visokih gora. Plazi nastanejo, če se sneg z gorá uterga in v doline z veliko silo trešči. Srednje gore so od 650 do 2600 m. visoke, okrogle podobe in širokih verhov. Prigorja so male gore, ki se polagoma iz ravnin vzdigujejo. Kedar se meri visokost gorá, razločuje se nadmorska (absolutna) in primerna (relativna) visokost. Vzvišenost kraja ali gore nad mórjem je absolutna, nad bližnjo deželo pa je njegova relativna visokost.

10. Morje.

Velika voda, ki pokriva večino zemeljnega poveršja, in v katero se tekoče vode izlivajo, imenuje se vesoljno morje ali ocean. Del morja, ki je od več strani s suho zemljo obdan, zove se zaliv, mali zalivi so zatoki in zanožja, njih zunajna stran je ladijišče, kjer ladije stojé. Luke so mali zalivi, kjer ladije varno počivajo. Ozek, od dveh strani stisnen del morja zove se morska ožina, kanal, pot, struga. Sredozemsko morje je s suho zemljo obdano morje. Otoki blizo morske brežine so celinski otoki; visočine nad morskim dnom se zovejo grebeni, skalnati grebeni so kleči.

Razločuje se 5 velikih morij:

1. Severno ledeno mórje, okoli severnega tečaja do severnega tečajnika.

2. Atlantski ocean med Evropo, Afriko, Ameriko in obema tečajnikoma.

3. Indijski ocean med Afriko, Azijo, Avstralijo in južnim tečajnikom.

4. Veliki ocean, tudi tihi ocean imenovan, med Ameriko, Azijo in obema tečajnikoma.

5. Južno ledeno morje, okoli južnega tečaja do južnega tečajnika.

Morje se vedno giba. Vetrovi pritiskajo na morje in delajo se valovi; zaganjanje in odbijanje valov ob stermem

obrežji se zove kipenje. Poleg tega nerednega morskega gibanja opazujemo pri morji redno naraščanje in padanje, t. j. plimovanje; plima (natok) in oseka (utok). Plimo povzrokuje privlačnost mesca; o času mlaja in ščipa je plima večja (visoka plima), nego o prvem in zadnjem kraju (nizka plima). Razen tega so v morji vedni tokovi na razne strani; ti tokovi nastajajo vsled vertenja zemlje okoli osi, nekoliko tudi vsled razne morske toplote po različnih krajih.

II. Vode po kopni ali suhi zemlji.

Vse vodovje po zemlji se vedno pretaka. Iz morja vzdigajoči se soparji delajo oblake, iz katerih pada dež in sneg na zemljo, ki ju požira, a v podobi studencev se zopet iz zemlje pocejajo. Studenci se zbirajo v potoke, potoki v reke in reke v veletoke ali velike reke. Glavna reka teče v morje, v njo se iztekajo stranske reke, v te pa pritoki. Brežnice se po kratkem teku brez stranskih rek v morje izlivajo; pustinjaške reke se pozgubé v pesku ali se pa v pustinjaška jezera izlivajo.

Tam, kjer se reka v morje ali v drugo večjo vodo izliva, je njeno ustje ali izliv. Ako se gleda tekoča reka proti njenemu izlivu, imamo na desnici njen desni, na levi njen levi breg. Kjer se voda z visočine v globočino spušča, ondi je slap; majhni slapi so skakalci.

Zgornji del večjih rek, navadno z velikim padom in sterim bregom, zove se zgornji tek; v srednjem teku je manjši pad in večja struga, v spodnjem teku voda počasi in med nizkima bregovima teče. Reka se večkrat razkroji, in delajo se v njej otoki; ako se reka pred ustjem deli v več panog, nastane deltasto ustje, kakoršno ima Nil v Afriki, Donava in Rena v Evropi, Misisipi v Ameriki. Pri počasnem teku rek po nižinah nastaja bližnja zemlja močvirnata in pred izlivom reke v morje se delajo lokve.

Rečje se imenuje vsa reka v vsej svoji dolgosti in z vsemi dotoki; porečje je vsa zemlja skup, s katere se vode v reko odtakajo; meja med dvema porečjema je razvodje.

Reke tekó na podnožji dolin, pri katerih se razločuje dno in strani. Glavne doline ločijo gorstva; v nje se izlivajo stranski in poprečni doli. Podolnice ali podolžne doline se raztezajo poleg glavnih gorstev; preseke (poprečni doli) segajo poprek v podolnice. Grape so zeló ozke in kratke doline s stermo ograjo. Ako mora reka po gorah velike globočine napolnjevati, predno dalje teče, nastane gorsko jezero. Planotna jezera napolnujejo odpertine po nižavi; takih jezer je največ po kopni zemlji.

12. Ozračje.

Zrak obdaja zemljo nad 7 miriametrov na debelo; v zraku vidimo razne prikazni. Spodnji del zraka, eno miljo nad zemljo, zove se parokrog (atmosfera). Različna toplina dela, da se zrak giblje; to gibanje imenujemo veter. Močni vetrovi so viharji in nevihte. Pred hudim vremenom se delajo vertinci. V vročih deželah pihajo vetrovi prav redno. Na severji ravnika, do 10⁰ s. š. je popolna tišina; 20⁰ severno od te tišine in 20⁰ južno pa pihajajo od vzhoda proti zahodu neprenehoma vetrovi, pasatni vetrovi. Mornik in sušnik pihata ob obrežji morja in jezer in sicer po dnevi od morja ali jezera proti suhi zemlji, po noči pa od zemlje proti morju. Znani vroči vetrovi so: samum v Arabiji, hamsin v Egiptu, harmatan v zahodni Afriki, široko na Laškem. Merzli vetrovi so vjuga po ruskih pustah in burja v avstrijskem Primorji. Vodeni zračni prikazi so: rosa in slana, megle in oblaki, dež in sneg. Vse te zaznamujemo z izrazom močje. Vse večje premembe v zraku z ozirom na toploto in mraz, na sušo in mokroto, kar mnogo upljava na kakovost letnih časov, delajo podnebje (klimo), ki je po različnih krajih različno.

Ob morskem obrežji in po otokih je majhen razloček v toploti raznih letnih časov, ondi je primorsko podnebje. Sredi celin (suhe zemlje) pa se v zmernem in merzlem pasu menjuje vroče poletje z merzlo zimo; tako podnebje je celinsko ali kontinentalno podnebje.

II. Oddelek.

Zemlja kot bivališče ljudi.

13. Plemena človeškega rodu, vere in družbinske naprave.

Na vsej zemlji je nad 1420 milijonov ljudi. Tisti, ki stanujejo nam nasproti na drugi strani zemlje, imenujejo se protinožci (antipodi).

Po postavi in barvi razločuje se 5 plemen človeškega rodu: 1. Kavkaško pleme z belo kožo v prednji Aziji, severni Afriki in Evropi, in naseljenci od tod v Ameriki in Avstraliji. 2. Mongoli, žolte ali rumene barve, v vzhodni in severni Aziji. 3. Malajci, rujave kože, razširjeni po otokih indijskega in velikega oceana. 4. Zamorci, temno-rujave in černe kože ter volnatih lasov, v Afriki na jugu puščave Sahare. 5. Indijani z rudeče-rujavo kožo v Ameriki.

Po veri se razločujejo spoznovalci enega boga: kristjani, judje in mohamedanci; spoznovalci mnogih bogov ali malikovalci: bramajci v izhodni Indiji, budaisti v izhodni Indiji, Kitajskem in Japanu, šamani z vero na čaranje v severni Aziji, fetišci v Afriki, ki obožujejo nepomenljive reči, n. pr. kamenje, lesene hlode, v katerih si mislijo duhove. Oni narodi, ki se preživé samo s plodom divjih rastlin, ali ki živé samo ob lovu rib in divjačine, in ki so večinoma brez obleke, zovejo se divjaki. Narodi, ki si deržé živali in s svojimi čredami od kraja do kraja potujejo, so pastirski narodi

(nomadi). Naseljeni narodi obdeljujejo zemljo ter se pečajo z umetnijami, obertnijami in trgovino.

Samo naseljeni narodi živé v deržavah, t. j. v družbah ljudi, ki so se v ta namen zedinili, da po določenih postavah v miru in varnosti živé, in da morejo na ta način svoje duševne moči bolje razvijati. V vsaki deržavi morajo se obstoječe postave izpeljevati, po potrebi prenavljati in nove dajati, ter skupni stroški poplačevati. Kako se ima to izverševati, določuje ustava deržavna. Ako je največja oblast v deržavi le enemu izročena, tedaj je deržava samovlada ali monarhija. Ako je postavodajalstvo in nadzorstvo nad deržavnimi stroški po temeljnih postavah deljeno med monarhom in narodom ali njegovimi zastopniki, imenuje se deržava ustavna. Ako je najvišja oblast mnogim izročena, je deržava ljudovlada ali republika. Demokratična ljudovlada ima za svoje gospodarje od naroda izvoljeno skupščino; v aristokratski republiki imajo najplemenitejše družine pravico vladarsko.

Vsled človeških slabosti more se vsaka deržavna uprava in vlada spačiti. Spačena monarhija je despotovska, v kateri dela vladar poljubno s svojimi podložniki. Aristokracija postane oligarhija, ako si nekateri mogočnejši proti pravicam največjo oblast pridobé. Demokracija se spremeni v ohlokracijo, ako si prosto ljudstvo najviše oblasti prisvoji in vso deržavo v zmešnjave spravi.

EVROPA.

Avstrijsko-ogerska monarhija.

14. Zgodovinski pregled.

Začetek avstrijsko-ogerske monarhije sega v davno preteklost. Sedanja Gorenja- in Dolenja-Avstrija ste spadali k

rimskima provincijama Norik in Panonija; Vindobona (Dunaj) je bil imeniten kraj in tabor Rimljanov. V 6. stoletju po Kr. so se od vzhoda prišli Obri teh dežel polastili. Frankovsko-nemški cesar Karol Veliki je Obre (Avare) pregnal, pridobil deželo do reke Rabe in jo pod imenom vzhodne meje (marke) svojemu cesarstvu pridružil. Izseleniki iz Bavarskega so se tu naselili; nadškof solnograški je pa kerščantvo po teh deželah razširjeval. Cesar Oton II. je podelil to deželo leta 983 kot dedno mejno grofijo Leopoldu I. iz imenitne frankovske rodovine babenbergovske. Leta 1156 postala je Avstrija vojvodina, 1192 pridobil si je Leopold VI. Štajersko in pozneje pa Friderik Bojevni Kranjsko. Po smerti tega zadnjega Babenbergovca, ki je padel leta 1246 na Litavi vojskujoč se s kraljem ogerskim, bila je več let zmešnjava; češki kralj Otokar se je bil med tem časom teh dežel polastil.

Veliko premembo v osodi avstrijskih dežel je naredila volitev grofa Rudolfa Habsburškega za nemškega cesarja. Otokar se ni hotel vdati novemu cesarju, a v prvem boju je zgubil Avstrijsko, Štajersko in Kranjsko, v drugem boju na Moravi leta 1278 pa življenje.

Leta 1335 se povekša Avstrija s pridobitvijo Koroške, leta 1365 Tirolske, potem s Terstom, grofijo Celjsko in Goriško. Leta 1477 pridobil je Maksimilijan I. vsled ženitve Nizozemsko in Burgundsko, katere dežele so se pa pozneje zgubile. Vedna nevarnost, katera je deželam takrat žugala, silila je avstrijske in druge dežele, da so se tesneje mej seboj zvezale. Vsled ženitve Ferdinanda I. s sestro Ljudovika, kralja ogerskega in češkega, ki je padel v bitvi proti Turkom pri Mohaču leta 1526, pripadli ste k Avstriji Ogersko in Česko; v poznejših stoletjih so še pridružile se Sedmograško ali Erdeljsko, Galicija, Bukovina in Dalmacija.

15. Lega in poveršje.

Avstrijsko-ogerska monarhija se razprostira med 42° in 51° s. š. ter 27° in 44° vzh. d. in meji na severu z Bavarsko, Sasko, prusko Šlezijo in Rusko — na vzhodu z Rusko in kneževino rumunsko — v jugu na kneževino Rumunsko in Serbijo, na Bosno in Hercegovino, na kneževino Černogorsko, na Jadransko morje in na Italijo — v zahodu na Švico, kneževino Lichtenstein in Bodensko jezero. Vso poveršje znaša 6246 □ miriametrov, ljudi pa ima Avstro-Ogerska skoro 38 milijonov.

Razen Švice je Avstrija najbolj gorata dežela v Evropi. V zahodnem in južnem delu naše monarhije so Alpe, onkraj Donave se vzdigujejo ob straneh z gorami obdane, valovito-hribovite dežele: Češka, Moravska, Šlezka; na vzhodni strani Morave se začenjajo Karpati, ki obdajajo v polukrogu Ogersko in Sedmograško, in se na severji v poljsko-rusko planjavo, na jugu pa v ogersko nižavo spuščajo. Ta gorovja so: Šumava ali Češki les, ki se začinja v severo-zahodnem koncu Smrečin. Od Smrečin proti severo-vzhodu so Rudne ali Krušne gore do Labe. Onkraj Labe so pa Sudeti s Krkonoši (Snežka) in Jeseniki, ki deržé do reke Odre. Najvišje gorstvo v cesarstvu so Alpe, ki se v treh verstah iz Švice na Tirolsko razprostirajo. Te verste ločijo na severji podolnice rek Ine, Salice in Aniže srednjo versto pa ločijo od južne verste reke: zgornja Adiža, Rienca in Drava. Srednja ali glavna versta (centralne Alpe) se začinja s tirolskimi Alpami, v katerih so najvišji snežniki in ledniki, vlečejo se mej Salcburškim in Tirolskim, potem dalje mej Salcburškim in Koroškim pod imenom visoki Tavri, na dalje skozi zgornje Štajersko pod imenom štajerske (noriške) Alpe do ogerske meje. Severna versta, severne Alpe, začinja se na Predarelskem (algavske Alpe) in se vlečejo dalje kot bavarske, salcburške in avstrijske planine skoro do Beča. Južna versta, južne Alpe, začinja se na južnem Tirolskem, kjer jo srednja Adiža preseka, vleče se dalje kot

tridentinske Alpe (med Tridentom in Beneškim) in kar-
niške Alpe (med Koroškim in Beneškim) ter se podaljšuje v
kranjske visoke planote in Kras, ki pokriva Primorsko in
Dalmacijo in se še na Turško razteguje. Med Dravo in Savo
so Varaždinske gore, ki segajo potem dalje na Hrvatsko
in v Slavonijo. Severne in južne Alpe imajo velike puste plan-
jave, a tudi dosta špikastih in zobatih gor.

Največje ravnine po Avstrijskem so velika ogerska
nižava, ki pokriva največ Ogerske, potem mala ogerska
nižina, ki je v zvezi z dunajsko kotlino, katere glavni del
je moravsko polje in novomeško kamenito polje.

16. Vode.

Naše monarhije vode spadajo največ k donavskemu
porečju, radi tega se ona tudi podonavska država imenuje.
Najiminenitnejše stranske reke Donave so:

Na desnem bregu: Ina s Salico; Travna; Aniza s štajersko
Salico in Štirijo; Ibuša; Traguša (pri sv. Ipolitu); Litava, ki teče
mimo Dunajskega Novega mesta in dela mejo proti Ogerskemu; Raba,
ki priteče iz Štajerskega in se izteka pri mestu Rab; Sarvica, ki
priteče iz Bakonjskega gozda in sprejema Silo iz Blatnega jezera in
Kapošo; Drava priteče iz Tirolskega, iz Bistrega dola, sprejema na
desnem Ziljo, pri Ptujju Dravico, na levem bregu Belo, Kerko,
Labodnico in Muro (združenō z Murico); Sava priteče iz Kranj-
skega in sprejema na desnem bregu Ljubljaničo, Kerko, Kulpo
in Uno, na levem bregu Savinjo, Sotlo (mejno reko Hrvatske in
Štajerske) ter Lonjo na Hrvatskem.

Na levem bregu: Mila (Mühl) od bavarske meje; Kremza;
Kampa; Morava, ki sprejema na desnem Hano in Dijo s Švar-
cavo in Iglavo, na levem bregu pa Bečvo; Vaga; Gron; Ipolj;
Tisa, imajoča največ rib med evropskimi rekami, priteče od vzhod-
nega kota Ogerskega, na desnem bregu sprejema Bodrog in Hernad
pri Tokaji, pri Solniki Žagivo, na levem bregu Samoš, trojno Kriš,
Maroš s Kokeljo, Bego, Tomiš; Olta na Sedmograškem; Seret pride
iz Bukovine; Prut izvira v Galiciji.

Dnester zbira vode vzhodne Galicije in se v Černo
morje izteka; njegova največja stranska reka je Strij.

Visla izvira v Šleziji, meji najpervo proti Pruskem in pozneje proti Ruskem in se izteka v Izhodno morje. Njeni dotoki so: Dunajec, Visloka, San in Bug.

Odra izvira na Moravskem; sprejema Opavo in teče v Izhodno morje.

Laba izvira v Kerkonoših in odpeljuje česke vode v Severno morje. Njeni dotoki so na desnem bregu: Izera; na levem bregu: Orlica; Veltava s pritoki: Lužnica, Zaccava, Votava, Berovka; Ogra.

Rena dela na kratki čerti mejo proti Švici; vanjo se Ila iz Predarelskega izteka.

V jadransko morje se iztekajo: Adiža, ki teče od Merana navzdol proti jugu, Izaka z Rieno je njen najimenitniši dotok. Soča teče mimo Gorice; Kerka pri Šebeniku v Dalmaciji; Neretva, ki postaja pred ustjem močvirnata. Jezer je po Avstrijskem mnogo; največje jezero je Blatno jezero na Ogerskem, ki meri 1320 □kilom.

Največje vodovje pa je na Avstrijskem Jadransko morje, ki ima na avstrijskem obrežji mnogo izverstnih luk s tergovskimi in vojnimi ladijami.

Rudnic in zdravilnih vod (kopeli) nima nijedna evropska država toliko, kolikor avstrijska država, ki jih šteje 1500, največ na Českem in Ogerskem.

17. Deržavna ustava.

Kraljestva in dežele, ki delajo avstrijsko-ogersko monarhijo, združene so zdaj v dve polovici: 1. nemške in slavjanske, v deržavnem zboru zastopane dežele s 3005 □miriam. in 21½ milijona ljudi; 2. dežele ogerske krone s 3241 □miriam in 16½ milijona ljudi.

Zveza obeh polovic opira se na pragmatikalno sankcijo od 6. dec. 1724, po kateri se je pravica do prestola perverojenemu v moškem kolenu določila; ko bi pa zamerl moški rod, preide taista dedinska pravica na ženske v vladarski rod-

bini habsburško-lotarinski. Tudi se po tej sankciji avstrijske dežele ne smejo deliti. S kraljevskim pismom od 17. februarja 1867 se je pa ogerska ustava zopet ustanovila in 21. decembra 1867 je cesar ustavo za dežele, v državnem zboru zastopane poterdil. V teh ustavah so pravice avstrijsko-ogerskih državljanov. Najvažnejše teh pravic so: 1. Enakost pred postavo; 2. bramba osebne svobode in hišnega prava; 3. tiskovna svoboda s porotnimi sodniki; 4. pravica združevanja in zborovanja; 5. pravica o ljudskem zastopstvu; 6. o udeleževanju ljudstva pri postavodajalstvu; 7. pri dovoljevanji davkov in rekrutov. Ljudski zastop za nemško-slavjanske dežele je državni zbor, ki ima gosposko zbornico in zbornico poslancev. Udje gosposke zbornice so dostaletni principi cesarske rodovine, dostaletni pervaki bogatih plemenitih rodbin, katerim je cesar to dedinsko pravico podelil; nadškofi in knezoškofi in možje, katere je cesar vsled njihovih zaslug do smerti v gosposko zbornico izvolil. Zbornica poslancev šteje 353 udov.

Deržavnemu zboru so ministri odgovorni. Deželo zastopa v vsakem kraljestvu in deželi deželni zbor, ki obravna deželne zadeve. Deželni zbori se opirajo na deželne rede od 26. februarja 1861. Ogerski državni zbor ima dvoje zbornic: zbornico velikašev in zbornico zastopnikov. Zbornica velikašev obsega katoliške in pravoslavne škofe in nadškofe, posvetne velikaše (kneze, grofe itd.) in Sedmograške regaliste, t. j. od kralja imenovane ude. V zbornici zastopnikov je 444 poslancev, voljenih po komitatih in mestih. Ogerskemu državnemu zboru je odgovorno ogersko ministerstvo. Za posvetovanje in sklepanje o skupnih zadevah obeh državnih polovic pošiljata oba državna zbora v tako imenovane delegacije po 60 delegatov (poslancev).

Sedanji cesar Franc Jožef I., rojen 18. avgusta 1830, vlada od 2. decembra 1848.

A. V deržavnem zboru zastopane dežele.

18. Nadvojvodstvo Avstrijsko pod Anizo ali Dolenja Avstrija.

198 □miriam. in 2,144.000 ljudi.

Ta dežela obsega podonavsko dolino od Anize do Litave in Morave. Na desnem bregu Donave so dolenje-avstrijske Alpe, od katerih se Dunajski gozd in Litavske gore do Donave razprostirajo. Med tema gorstvoma je novomeška (kamenita) ravan. Največje gorske kupe so Oetscher (1892 m.), severo-zahodno od Marijacelja, Snežnik (Schneeberg, 2060 m.), Raxalpe in Wechsel na štajerski meji. Severna polovica na levem bregu Donave je v zahodnem delu obgozdena gorska planjava, na kateri je v vzhodu Manhartska gora. Na vzhodu je malo berdje in rodovitno moravsko polje. Dalje ob Donavi je tulnsko polje in Wagram.

Prideluje se v tej deželi veliko dobrega vina, in sicer najboljše verste v Klosterneuburg-u, Weidling-u, Gumpoldskirchen-u in Vöslau-u. Obertnija ali industrija je prav razvita, posebno je od Dunaja do Novega mesta mnogo tovarn ali fabrik.

Dolenja Avstrija se razdeluje razen glavnega mesta na 18 okrajnih glavarstev.

Dunaj ali Beč je glavno in vladarsko mesto in ob enem največje in najimenitniše mesto našega cesarstva. V znotranjem mestu, v predmestih in v okrožji mesta je skupaj nad 1 milijon ljudi, to je toliko, kakor pol Dolenje-Avstrije in več nego Salburško, Koroško, Kranjsko, Istra, Dalmacija, Šlezija, Bukovina. Tu je vseučilišče (univerza), tehnika, imenitna cerkev sv. Štefana in obljubljena cerkev, novo zidana. Pervo kupčijsko in fabriško mesto v cesarstvu, že od davnih časov središče mnogih evropskih cest. Na tem mestu je stalo rimsko mesto Vindobona. V 5. stoletji umaknili so se Rimljani preseljevalnim narodom; Rugri, Goti, Lombardi in Obri so imeli zaporedoma to mesto v oblasti.

Od Karola Velikega ima Dunaj isto zgodovino z „vzhodno marko“, in je postalo glavno mesto nove države. Spremembe v naj-novejšem času, razširjevanje notranjega mesta, nova poslopja in novi lepi verti (parki) so mesto kaj lepo ozalšali. Najnavadnije poletno sprehajališče je prater. Sechshaus je na zahodni strani mesta. Schönbrunn, cesarski grad s parkom, zverinjakom in rastlinjakom. Hernals je na severo-zahodni strani, severno od tukaj Kahlenberg in še dalje Klosterneuburg (6000 lj.) z vinorejsko šolo; blizo tu Weidling z izverstnim vinom.

Bruck na Litavi; Hainburg (4200 lj.) s tovarno za tabak; Schwechat z največjo pivarno v Evropi.

Dunajsko Novomesto (19.200 lj.), vojaška akademija, velike fabrike Pottendorf z največjo bombaževo predilnico.

Baden (10.000 lj.), tople žveplene toplice; Vöslau, dobro černo vino; Gumpoldskirchen, izverstno vino; Mödling; Laxenburg, cesarski grad z vertom.

Neunkirchen, obertnijski terg; pri Glognic-u se vzdiguje železnica na kvišku čez Semernik.

Sv. Ipolit, sedež škofa; Scheibs; Waidhofen (Bidov) na Ibuši imata obertnijo z železom.

Korneuburg (4200 lj.); v njegovi okolici sloveča vino in sadjereja; Stockerau (5000 lj.); Mistelbach; Laa; Oberhollabrunn.

Krems (8150 lj.) razvita obertnija in kupčija z žafranom, goršico in vinom; Langenlois; Horn; Zwettel; Bidov na Diji (Thaja).

19. Nadvojvodstvo Avstrijsko nad Anižo ali Gorenja Avstrija.

120 □miriam. in 740.000 ljudi.

Naturnih lepot bogata in jako obdelana dežela. Na jugu so severne apneniške Alpe, Dachstein (3005 m.), veliki Priel (2500 m.), visoki Pürgas (2240 m.), Schafberg (2122 m.), Traunstein. V teh gorah so krasna alpska jezera in mnogo soli (Salzkammergut).

Gore med Travno in Ino — Hausruck — imajo mnogo premoga. Na severnem delu dežele so razrastki Českega lesa, ki še čez Donavo segajo. Med umetnimi izdelki je posebno

železnina in jeklovina imenitna; izverstne kose in serpi se po vsem svetu razpošiljajo. Na Gorenjem Avstrijskem je 12 okrajnih glavarstev.

Linč na Donavi (33.500 lj.), z mostom v zvezi s predmestjem Urfa hr (6300 lj.) na drugem bregu Donave; glavno mesto, sedež škofa, lep razgled, tergovsko in obertnijsko mesto; dvoje železnic se tu križa; ladijostaja.

Steyer (13.400 lj.), velika obertnija z železom in jeklom; Enns (3780 lj.), staro mesto; Kremsmünster, benediktinska opatija.

Wels (7000 lj.), živahna obertnija; Gmunden (6000 lj.) na jezeru istega imena; Ischl (6000 lj.), sloveča kopel.

Ried (4000 lj.), tkalnice, kupčija.

20. Vojvodstvo Salcburško.

72 □miriam. in 154.000 ljudi.

Salcburško je večinoma gorato višavje. Na južni meji se raztegujejo visoki Tavri; Veliki Venediger (3674 m.), Hochnarr (3300 m.), Ankogel (3203 m.), in se delé na izvirih Mure kot noriške Alpe v nizke Tavre in koroško-štajerske Alpe.

Na levem bregu Salice (Salzach) so Kitzbühler-alpe in še bolj proti severu apneniške Alpe (Večni sneg [Ewiger Schnee] 2940 m.).

Dežela ima mnogo ozkih dolin in naravnih okrajev, n. pr. Salzachgau, Pinzgau, Lungau, Thalgau, Pongau. Največji zaslužek v tej deželi daje živinoreja.

Politično je razdeljena na štiri okrajna glavarstva.

Salcburg (20.300 lj.), glavno mesto, sedež nadškofa, ima lepo lego pred visocimi gorami. Največje gore salcburške so namreč v bližini mesta. Hallein (3600 lj.), soline in kopel; Golling, lep slap; Gastein, imenitne toplice.

21. Vojvodstvo Štajersko.

224 □miriam. in 1,178.000 ljudi.

Lepa štajerska dežela je sicer planinska dežela, vendar ima med gorami mnogo in dobro obdelanih ravnin in dolin.

Na južnem Štajerskem se pa nizki hribi in prijetni holmci versté z rodovitnimi doli in ravninami.

Na zgornjem Štajerskem ob virih Mure stopajo v deželo prvotne Alpe, ki se delé v dve veji. Med Muro in Anizo so nizki Tavri (Hochgolling, 2860 m.). Dalje od Anize proti vzhodu do Semernika so železnorudniške gore (Eisenerzgebirge). Protu jugu se pa od prvotnih Alp odcepijo dravsko-murske Alpe med Dravo in Muro. Te gore imajo več razrastkov. Severo-vzhodni odrastek derži na severni strani proti Muri, ki ga preseka, a se potem še dalje do Wechsela na dolnjem Avstrijskem razširjuje. Jugo-vzhodni razrastek derži k Dravi in za Mariborom po lepih „slovenskih goricah“ v ravnino prehaja. Severne apneniške Alpe pokrivajo od Dachsteina deželne meje na levem in desnem bregu Anize (Hochschwab, 2268 m.). Med Savo in Savinjo na koroški, kranjski, štajerski meji so solčavske gore kot nadaljevanje južnih apneniških Alp, ki se tudi prek Savinje razširjujejo (Boč, 979 m., Donati 884 m.) in kot Maceljske gore na Hervatsko segajo. Med gorenjo Savinjo in Dravo je Pohorje (Velika kapa, 1539 m.). Najmenitnejše ravnine so: velika ptujška, rodovitna lipniška in lepa graška ravnina. Najdaljša in najmenitnejša reka na Štajerskem je Mura, ki izvira na Saleburškem in se pri Legradu na Ogerskem v Dravo izteka. Najvažnejši njen dotok je Murica. Drava pa priteče iz Koroškega in teče od zahoda proti vzhodu. Ob kranjsko-štajerski meji teče Sava, ki sprejemlje Savinjo. Na Štajerskem izvirajo tudi Aniza, Raba in Travná; poslednji dve imate v tej deželi le kratek tek.

Na Štajerskem je več jezer, rudnic in toplic, n. pr. Aussee, Rogatec, Gleichenberg, Laško itd.

Podnebje je različno; na gorenjem Štajerskem ostro in hladno, na spodnjem Štajerskem mehko in toplo.

Na spodnjem Štajerskem se gosto naseljeni prebivalci pečajo največ s poljedelstvom in vinorejo, a tudi živinar-

stvom. Na zgornjem Štajerskem je zemlja za poljedelstvo neprilovna, tim pridnejše se glešta pa živina, ki je zlasti ob Murici (muriško pleme) izverstna. Največji produkt zgornjega Štajerja so kopanine, v prvi versti železo, a tudi sol, premog.

Za duševno izobraževanje skerbi na Štajerskem nad 700 ljudskih šol, več srednjih šol v Gradci, Mariboru, Celji, Ptuji in Ljubnem. Gledé narodnosti je na Štajerskem okoli 700.000 Nemcev in okoli 450.000 Slovencev, poslednji stanujejo po spodnjem Štajerskem. Politično je Štajersko na 19 okrajnih glavarstev razdeljena.

Gradec ob Muri, glavno mesto s 87.000 lj., ima vseučilišče, tehniko in več srednjih šol (2 gimnaziji in 2 realki). Sedež sekovskega knezoškofa, več fabrik in živahna kupčija. Lep razgled z grada. Fürstenfeld, fabrika za tabak; Gleichenberg in Tobelbäd, toplice; Voitsberg in Köflach, premogokopi; tudi pri Ivnicah (Eibiswald) so jame na premog.

Bruck na Muri (4000 lj.), živahna kupčija z železom, severovzhodno znamenita muriška dolina. Ljubno (4600 lj.), ima rudarsko šolo in realko, posebno razvito obertnijo z železom. Marijacelje imenitna božja pot in fužine. Vordernberg in Eisenerz sta železna rudnika. Železna obertnija je v Rottenmannu in Mürzzuschlag-u pod Semernikom. Judenburg, mesto na Muri, nekdanj za trgovino važno. Aussee ima kameneno in varjeno sol. Admont je stara in bogata benediktinska opatija.

Maribor (14.000 lj.), sedež škofa lavantinskega, gimnazija, realka, moško učiteljsko, vinorejska šola, živahna kupčija z vinom in drugimi pridelki. V okolici raste izverstno vino. Vzhodno od Maribora se razprostirajo prijazne „slovenske gorice“, na jugo-zahodu je Pohorje. Ptuj (4000 lj.), staro mesto, ostaline iz rimskih časov, vinoreja, živahna kupčija, nižja realna gimnazija. Radgona, mesto z 2000 lj., vinoreja; Ljutomer, z znanim dobrim vinom; Ormuž, malo mestice; Rogatec, kislavoda; Konjice in Slovenska Bistrica z dobrim vinom; Slovenski Gradec; Celje (5000 lj.), staro rimsko mesto na Savinji, gimnazija, meščanska šola. Laško, Doberna in Rimske toplice s toplicami; Brežice, kupčija z vinom. V Hrastniku in Terbovljah se dobiva dosta premoga.

22. Vojvodstvo Koroško.

104 □miriam. in 339.000 ljudi.

Koroška dežela je večjidel gorata dežela z dolgimi dolinami. Take doline so: dravska (zgornja in spodnja), rožna in junska dolina, kerška, labodska, ziljska, gorenje-beljska, jezerska. Okoli glavnega mesta je razširjena celovška ravnina. Na severji so visoki Tavri (Veliki zvonar, 3400 m.) in koroško-štajerske, proti vzhodu dravsko-murske Alpe (Savinjska planina [Savealpe], 2070 m., Golovec [Koralpe], 2137 m.). Na jugu so karnske ali goratanske Alpe (Obir, 2131 m.). V teh Alpah so prelazi: Pontabla, Predel, Podkoren, Ljubelj. Med Ziljo in Dravo so ziljske Alpe (Dobrač pri Beljaku, 2154 m.). Najpoglavitniša reka na Koroškem je Drava, ki priteče pri Gorenjem-Dravburgu v deželo, iz dežele pa odteka pri Dolenjem-Dravburgu. Njeni dotoki na levem bregu so: Gorenja Bela, Jezernica, Kerka z Glano in Labodnica; na desnem bregu pa: Zilja z Ziljico, Kapelska Bela in Meža.

Imenitniša jezera so: Belo, Milstatsko, Osojansko in Verbsko ali Celovško jezero.

Koroška ima merzlo ali vsaj hladno podnebje; to velja zlasti za gorenje Koroško; jug, zlasti labodska dolina, je nekoliko toplejši.

Za poljedelstvo, zlasti za žito, Koroška ni prav ugodna dežela. Pridela se pa veliko lepega prediva in po vsej deželi je mnogo gozdov, ki dajejo za kupčijo dosta dobrega lesa.

Živinoreja je v dobrem stanu, zlasti pa se odlikujejo koroške (jezerske) ovce.

Največ ljudi pa živi rudarija in kovinska obertnija. Napravi se namreč veliko surovega železa in koplje se premog; svinca daje na Avstrijskem največ Koroška. — Razen srednjih šol v Celovcu in Beljaku je na Koroškem kacic 350 ljud-

skih šol. Po narodnosti je skoro 130.000 Slovencev, drugi so Nemci. Okrajnih glavarstev je na Koroškem 7.

Celovec na Glani (16.000 lj.) je glavno deželno mesto z gimnazijo in realko ter mnogimi drugimi učilnicami. Družba sv. Mohora. Sedež kerskega knezoškofa. Mesto je na lepi ravnini z izgledom na gore ob vseh straneh, in po kanalu je v zvezi z Verbskim jezerom. V okolici celovski je Gospo-svetsko polje z ostanki starorimskega mesta in vojvodskim stolom, t. j. kamenitim sedežem s staroslovenskim napisom; na tem sedežu je svoje dni koroški vojvoda, sprejemši prisego zvestobe v Kernskem gradu, navadno delil fevde (posestva).

Beljak (4500 lj.), staro mesto na Dravi, realna gimnazija, znamenita trgovina in obertnija. Pliberk ali Bleiberg, največji svinčeni rudnik v Avstriji; v Prevaljih in Lipici velike izdelovalnice železa; Št. Vid (3000 lj.) ima velike zaloge koroškega železa. Št. Pavel z benediktinsko opatijo in z nižjo gimnazijo; Velikovec (1600 lj.) znameniti sejmi; Hüttenberg, bogati železniki; Breze (Friesach, 3700 lj.) in Kerka z lepimi cerkvami; v gorenje-beljski dolini je največji kraj Gorenja Beljana (5700 lj.). V tej dolini je sv. Križ, znana postaja pod Velikim zvonarjem. Feldkirchen (5300 lj.); Špital in Terbiž imata fužine. V Borovljah se izdeljujejo puške in razna jeklenina.

23. Vojvodstvo Kranjsko.

100 □miriam in 470.000 ljudi.

Kranjska dežela je večjidel gorata dežela. Na severu so julske Alpe (Mangart, 2675 m., Triglav, 2865 m., in Črna perst). Na koroški in nekoliko na štajerski meji so Karavanke (Stol, 2230 m., Storžec, 2120 m.) in kamniške planine (Grintovec, 2556 m.). Na Dolenjskem unkraj Zagorja nad Savo je najvišji veršac Kum, 1217 m. Na Notranjskem, t. j. na južno-zahodni strani je Kras, t. j. nekoliko obraščeno, a večjidel golo višavje brez odpertih dolin (Hrušica; Nanos in Snežnik sta najvišja verha na Notranjskem). Na dolenski strani so Górnjanci večje pogorstvo.

Kranjska je po naravi ločena v tri dele: Gorenjsko, (severni del okoli Save med Julskimi Alpami in Karavankami), Dolenjsko (južno-vzhodni del med Savo in Kulpo) in Notranjsko, to je zahodni del, namreč Kraševina z vipavsko dolino in idrijskimi doli.

Perva reka na Kranjskem je Sava, ki se pri Radoljici steka iz dolinjske in bohinjske Save (Savice) ter teče dolgo pot po Kranjskem. Njeni dotoki na desnem bregu so: Sora, Ljubljanska in Kerka; na levem bregu: teržiška Bistrica, Kokra in kamniška Bistrica.

Med temi je Ljubljanska najimenoitnejša. Daleč na Notranjskem izvira pod imenom Pivka, ki se po kratkem teku v postojnsko jamo izliva. Pri Planini se zopet prikaže izpod zemlje, ter se pod imenom Unca po planinski dolini zvija, a zopet zgine pod zemljo. Pri Verhniki pa zopet izpod zemlje na dveh krajih kot plovna reka privre in se imenuje Ljubljanska, teče po Ljubljanskem mahovji, skozi Ljubljano in se pri Zalogu v Savo izteka. Idrijska in Vipava se iztekate v Sočo. Kranjska ima mnogo lepih jezer, n. pr. na Gorenjskem blizu virov Save Bohinjsko, Korensko in prekrasno Blejsko jezero. Na Notranjskem je znano Cerkniško jezero, ki nekaterikrat (prav za prav redko kdaj) po leti popolnem usahne.

Podnebje je na Kranjskem različno, po gorah hladno, po dolinah nekoliko topleje. Na Notranjskem piha zlasti po zimi viharna burja.

Kranjce redi nekoliko poljedelstvo, nekoliko živinoreja, dasi niti prvo, niti druga ne zadostuje. Radi tega se mora žito iz tujih dežel, zlasti iz Banata uvaževati; živinoreja bi se tudi na višjo stopinjo povzdigniti morala. Obilo se kupčuje z lesom, kar deželi naj več novcev donaša. Izmed kopačin se dobiva največ živega srebra (v Idriji), koplje se tudi premog (v Zagorji na Dol.), nekaj železa na Gorenjskem itd.

Obertnija se po malem razvija, velikih fabrik ni.

Za duševno izobraževanje skerbé srednje šole, 5 v vsej deželi, in kacic 240 ljudskih šol, kar je dosta premalo.

Prebivalstvo je slovenske narodnosti, samo kacic 20.000 je Nemcev (Kočevarjev). Sedaj šteje dežela 11 okrajnih glavarstev, Ljubljana ima pa svojo mestno gosposko.

Ljubljana (24.000 lj.) na Ljublanici, na mestu rimske Emone, ima gimnazijo, realko, učiteljsiše in več drugih šol; slovenska Matica, knjižnica, muzej, mnogo društev. Fabrika za prejo bombaža, pivarna, nova tobakarnica. V okolici je ljubljansko mahovje (močvirje), katero daje mnogo šote, in od katerega je uže polovica posušenega.

Druga mesta so na Gorenjskem: Kranj (2200 lj.), nižja realna gimnazija, živahna obertnija in trgovina. Škofjaloka (2300 lj.), nekdanj posestvo brizinskih škofov. Teržič (2000 lj.), obertnija z železom in usnjem. Radovljica. Kamnik. Bistrica, Sava, Javornik, Železniki, Kropa in Kamnagorica imajo obertnijo;

na Dolenjskem: Novomesto (Rudolfovo, 2000 lj.), na Kerki, realna gimnazija, okrožna sodnija. V bližnjih Toplicah so rudnice. Kostanjevica; Kerško (meščanska šola) in Metlika, vinska kraja. Kočevje in okolica imata nemške naselnike. Ribnica, kupčija z lesnino (rešeti);

na Notranjskem: Postojna (1500 lj.), sloveča podzemeljska jama. Cerknica z znamenitim jezerom. Ipava ima toplo podnebje, sadje- in vinoreja. Idrija (4000 lj.) s slovečim rudnikom živega srebra.

24. Primorsko

t. j. poknežena grofija Goriška in Gradiška, mejna grofija Istrijska in Teržaško mesto z okolico.

81 □miriam. in 623.000 ljudi.

Primorsko je skoro povsodi hribovita in visoka planota, samo okoli dolnje Soče so doline. Na severju so južne apneniške Alpe (Čanin, 2275 m., Kern, 2245 m.). Na južni strani Idrijce se začinja Kras s Ternovskim gozdom (Merzavec, 1406 m.). Pravi Kras se začinja še le za bistriško dolino in se pod imenom Čičarije do Reke razteguje. Ta enolična skalnata planota (Kras) je po večjem gola in ima malo rastlin. Razderto kamenje, ki jo pokriva, poserkava vso vodo v se in

nima niti rek, ne potokov, ne studencev. Večkrat pa tod huda burja brije.

Največja reka je Soča, ki izvira na zahodni strani Triglava in se v Jadransko morje izliva (v Teržiški zaliv). Na levem bregu sta: Idrija in Ipa va. Posebno čudna je Reka, ki dalje časa pod zemljo teče; ima na Kranjskem čez 6 milj dolg tek in se konečno pod imenom Timav spušča v morje. V Istri je samo nekaj potokov.

Podnebje je različno, po goratih krajih merzlo, zlasti po zimi, kedar burja brije, po leti pa je vroče. Ob dolnji Soči in ob morskem obrežji je pa mehko podnebje južne Evrope.

Poljedelstvo ne more biti posebno razvito, ker Sočino porečje ni tako obširno, da bi dalo obilo žita. Kras ima pa uže itak skalnat in plitev svet, kateremu navadno tudi moče primanjkuje. Na gorenjem Goriškem je še precej gozda (Terovski gozd). V goriški okolici pridela se še precej sadja in vina. Ob morskem obrežji v Istri raste oljka, ki daje olja več, nego za domače potrebe.

Z govedarstvom se pečajo na zgornjem Goriškem, ovac imajo pa tudi v Istri dovolj. Po vsem Primorskem, zlasti okoli Gorice in pod Gorico se tudi svilarstvo v novem času še dovolj razširjuje. Ob morskem obrežji se pečajo tudi z ribištvom.

Na Primorskem se nikakoršnih kovin ne dobiva. V Istri pa delajo v solinah pri Kopru in Piranu morsko sol.

Obertnosti na Primorskem razen Tersta in Gorice ni posebne. V Gorici in Terstu je več fabrik, v poslednjem mestu in sploh ob morji se delajo ladije.

Kupčija je v Terstu in Gorici prav živahna; Terst je kupčijsko mesto najmanj polovici našega cesarstva. Šolstvo, zlasti ljudsko šolstvo je na Primorskem slabo, to velja posebno za Istro in gorenje Goriško. V Terstu, Gorici, Kopru, Piranu, v Pulji in Pazinu so srednje šole.

Na Primorskem je $\frac{3}{5}$ Slovanov, in sicer Slovencev 250.000 na Goriškem (razen Furlanije ob dolnji Soči) in zgornji Istri, drugi so Serbo-Hervatje. $\frac{2}{5}$ je pa Italijanov (Furlanov)

in nekaj malo Nemcev. Po vsem Primorskem je 10 okrajnih glavarstev.

Terst (93.000. z okolico 130.000 lj.) je glavno mesto vsega Primorja. Novo mesto je posebno lepo zidano in ima mnogo lepih poslopij, staro ima ozke in neredne ulice. Družba avstrijskega Lloydja ima veliko parobrodarstvo, njene ladije plavajo skoro po vseh morjih. Ne daleč od mesta ob morskem bregu je Miramare, prekrasni grad pokojnega mehikanskega cesarja F. Maksimilijana.

Na Goriškem: Gorica (17.000 lj.), prijetno mesto s prelepo okolico blizu Soče. Ima kakor Terst višo gimnazijo in realko, učiteljske, kmetijsko šolo itd. V bližnjih Strazicah so velike fabrike. Gradišče ima jetnišnico za hudodelnike. Oglej (Aquilea), sedaj mala vas, nekdanje veliko mesto, poderto od Hunov. Kormin (4680 lj.) s svilorejo. Ajdovščina z veliko prejnico in barvarnico. Tolmin je središče gorenjega Goriškega. Bovec blizu koroške meje. Kanal, terg.

V Istri: Pazin (3600 lj.) glavno mesto. Koper in Piran morske soline; Rovinj (12.000 lj.) ribstvo; Poreč (3000 lj.), sedež škofa in deželnega zbora; Pulj (26.000 lj.) z največjo luko za avstrijsko vojno ladijevje; ostaline rimske. Kvarnerski otoki pri Istri: Lošinj, Cres, Kerk.

25. Poknežena grofija Tirolska in Predarelska.

293 □miriam. in 896.000 ljudi.

Tirolska je po vsem alpska dežela, najvišje gore v našem cesarstvu so v tej deželi. Pervotne Alpe stopajo na levem bregu Ine v deželo in segajo do Landeka; na severozahodni strani je pogorstvo z imenom Rhaetikon na švicarski meji; na desnem bregu Ine pa druga črta prvotnih Alp, pogorstva: ledeni Oetzthalerji (Wildspitze, 3636 m.) in Stubajerji; onkraj prelaza na Brennerji so visoki Tavri (veliki Venediger, 3647 m.). Na jugu visokih Tavrov je gorovje Antholzer, Deferegger in na vzhodu Hochschöber. Severne apneniške Alpe se začenjajo pri Bludenz-u in se proti severovzhodu pod imenom Algavske Alpe raztegujejo.

Južne apneniške Alpe delajo po večem južno tirolsko mejo (Ortles, 3906 m.). Adiža je loči v dvojno pogorje; vzhodne

tridentinske gore (Marmolade) se nadaljujejo v karnskih Alpah. Posamezne pokrajine se imenujejo po dolinah: inska, bistriška, adižka in renska dolina.

Največji zaslužek daje živinoreja, v jugu tudi vinoreja in svilarstvo. Na Predarelskem je tudi veliko obertnije. Prebivalci so po večem Nemci, na južnem Tirolskem tudi Italijani, med njimi nekaj Ladincev, ki govoré romansko.

Inšpruk (17.000 lj.), glavno mesto; univerza, cesarski grad, spominek Andreja Hofer-ja; Hall (5000 lj.) staro mesto s solinami; Kufstein, mala terdnjava.

Briksen (4000 lj.), sedež škofa, na severju Franzensfeste; v Bistri dolini so Brunneck in Lienz. Botzen (9200 lj.), živa kupčija, južno obnebje, zori uže južno sadje. Meran (4000 lj.) z izverstnim sadjem in vinom, zimsko bivališče mnogih tujcev iz severnih dežel.

Trident (17.000 lj.), sedež knezoškofa, glavno mesto laških Tirolov; Arko in Riva (5000 lj.) z izverstno svilorejo in olivnimi vertovi. Roveredo (9000 lj.) velika kupčija s svilo.

Bregenz (4000 lj.), mesto ob bodenskem jezeru; Feldkirch (3000 lj.); Bludenz, prejuice bombaža; v okolici je izverstna živinoreja.

Ob Reni je kneževina Lichtenstein s 3 kvadratnimi miljami in 9000 ljudmi.

26. Kraljestvo Dalmatinsko.

128 □miriam. in 467.000 ljudi.

Zemlja dalmatinska je s svojimi otoki vred Kraševina. Na severu ob vojaški granici so gore Velebit, na bosniški meji dinarske gore. Vzhodno od Špleta je Mosorsko gorovje. Tla so po Dalmaciji razpokana, z mnogimi luknjami in vdertinami. Vode nima dežela dosta; male reke se po kratkem teku izlivajo v morje, ki ima mnogo luk in pristanišč. Posebni dalmatinski pridelki so morska sol, vino, olje, ribe in ovce. Ljudstvo je po večjem serbsko-hervatske narodnosti, po primorskih mestih so raztreseni tudi Italijani.

Zader (10.000 lj.), glavno mesto, terdnjava, sedež katoliškega nadškofa in gerškega škofa za Dalmacijo in Istro. Šebenik (6000 lj.), terdnjava, sedež škofa. Šplet (16.000 lj.), sedež škofa, živahna kupčija. Dubrovnik (6000 lj.), terdnjava, sedež škofa, nekdanja republika. Kotor je v kotu čudno zavitega zaliva, sedež škofa. Med otoki je Brač največji in najrodovitnejši; Vis ima izverstno luko, slavna zmaga avstrijskiga mornarstva.

27. Kraljestvo Česko.

520 □miriam. in 5,360.000 ljudi.

Česko je na treh straneh z gorami obdano. Na južno-zahodni strani je Šumava ali Češki les (Polken, 1376 m.), na severo-zahodu so Rudne gore (Klinova gora, 1275 m.), na severji so Lužiške gore, Sudeti in Izerske gore, Kerkonoši (Snežka, Schneekoppe, 1600 m.) in Kladské gore.

Sredina česke dežele je valovita ravnina, v 3 širokih gredah razprosterta. Ta stopnjevina je na jugu najvišja, na severu pa najnižja; razorana je pa po precej globokih dolinah ob Labi, Veltavi in Ogri.

Južna stopnjevina je v zvezi s českim lesom. Srednja stopnjevina je ob reki Veltavi, in ima na zahodni strani Berda, na izhodni pa moravske višave. V severni stopnjevini so Topelske gore in Sredogorje ali Litomeriške gore (Miléšovka, 835 m.). Sredi dežele teče Veltava z mnogimi stranskimi rekami (glej stran 24). Češka dežela ima mnogo rudnin: premoga, grafitu, srebra, granata; kuhinjske soli pa nima. Na severnem Českem se prideluje mnogo sadja in hmelja. Gledé na obertuijo, izdelovanje platna, sukna, bombaža, steklovine, sladkorja je Češka prva med avstrijskimi deželami. Kupčijo in promet prav zelo pospešuje mnogo cest in železnic.

Po sredini dežele bivajo Čehi; ob mejah, zlasti na severji in severo-zahodni strani so Nemci. Poleg tega je kacic 90.000 judov v deželi.

1. Mesta sredi dežele: Praga (167.000 lj.), glavno mesto ne Veltavi, slovi po svojej lepej legi, po svojih starih in lepih poslopijih skoro najbolj. Mesto ima več delov in predmestij. Univerza, tehnika, sedež nadškofa. Na lepem mostu čez Veltavo spominek sv. Janeza Nepomuka. Na Českem je še 370 mest, ki so pa vsa dovolj manjša od glavnega. Příbram (10.000 lj.), imenitni rudnik za srebro; Kladno (11.200 lj.), premog.

2. Na severji: Litomerice (10.000 lj.), sedež škofa, nemško mesto na Labi, na nasprotni strani reke terdnjava Teresienstadt. Toplice (10.000 lj.), imenitne kopeli. Aussig (11.000 lj.), vinoreja, fabrike. Česka Lipa (8000 lj.), veliko obertništvo. Warnsdorf (14.900 lj.), Rumburg (9000 lj.), s fabrikami za platno in bombaževino. Mlada Boleslav (Jungbunzlav, 8700 lj.) s katunsko tiskarnico. Liberec (Reichenberg, 23.000 lj.), največje obertnijsko mesto za sukno, bombaž in drugo blago. Jičín (7000 lj.), z lepo cerkvijo. Trutnov (7000 lj.), središče platnarstva v Kerконоših.

3. Na vzhodu: Kraljevi gradec (5500 lj.), terdnjava, sedež škofa; Jožefov, terdnjava; Kraljičín dvor (6200 lj.); Brovnov, izdelovanje sukna. Rihnov, predilnice na volno. Hrudim (11.200 lj.), sejmi konjski. Pardubice (8200 lj.), Litomišel (10.000 lj.), Časlav (5000 lj.), tovarne. Kutna gora (12.700 lj.). Kolin (7500 lj.) s tovarnami.

4. Na jugu: Tabor (8000 lj.); Budejovice (18.000 lj.), sedež škofa; Krumlov (6000 lj.); Pisek (9200 lj.).

5. Na zahodu: Pelzenj (24.000 lj.), premog, sloveče pivo. Rokicani; Klatovi (8100 lj.), veliko usnjarstvo. Karlove vari, Marijanske in Frančiškove kopeli, toplice sloveče. Jahimov (6500 lj.) staro rudarsko mesto. Žatec, središče českega hmeljarstva. Homutov (7000 lj.), Most (Brüks, 6300 lj.).

28. Mejna grofija Moravska.

222 □miriam. in 2,100.000 ljudi.

Moravsko oklepajo večje višine ob treh straneh. Na avstrijsko-česki meji se začenja široka česko-moravska planota, ki sega na česko-moravski meji do virov Morave. Med Moravo in Odro so Sudeti, ki se pod imenom Jeseniki do šlezke meje deržé. Ob virih Odre so Oderske gore. Kar-

pati so na vzhodni strani Moravske, katero deželo ločijo od Ogerskega.

Med ravninami je znamenita Hana, med Olomucom in Napajedeljnom, ki se po velikosti in rodovitnosti svoji odlikuje.

Dežela ima dovolj raznih prirodnin in pridelkov. Veliko premoga se koplje v Moravski Ostravi in Gaji, na Hani se prideluje mnogo žita; reja ovac in gosi; obertnija s platnom, volno, bombažem in sladkorjem. To daje poglavitni zaslužek na Moravskem.

Stanovalci so po večini Čehi; Nemci bivajo ob meji avstrijski in šlezki in sem ter tje po mestih. Na Moravskem je tudi 50.000 judov.

1. Mesta na zahodni strani: Berno (74.000 lj.), med rekama Švarcava in Svitava, glavno mesto, sedež škofa, tehnika; prvo fabriško mesto za sukнено in volneno blago. Moravska Trebova (5000 lj.) in Svitava (5800 lj.) s platnarstvom. Blansko in Hamri (Adamsthal), bogati železniki. Tu blizo je Sloupska jama z globokim brezdnom Mačoha. Znojmo (10.400 lj.), vinoreja. Mikulov (7100 lj.) veliko judov, v okolici vinoreja. Iglava (20.000 lj.), suknarstvo, fabrika za tabak, žitna kupčija. Trebič (8000 lj.) in Mežerečje (5000 lj.) živahna obertnija.

2. Na vzhodu: Olomuc (16.000 lj.), največja terdnjava v cesarstvu, sedež nadškofa, tergovina z živino in žitom. Prerov (7000 lj.), važna železniška postaja. Prostejov (15.700 lj.), z razvito obertnijo pertenine. Šumberk (Schönberg, 7300 lj.). Sternberg (14.000 lj.), središče moravske industrije za bombaževino. Hradišče v prav rodovitnem kraju z vino- in sadjerejo ter poljedelstvom. Ogerski Brod, nekdanja terdnjava. Kromeriž (9000 lj.), z lepim nadškofovim gradom. Lipnik (6000 lj.), Granice (Weisskirchen, 7000 lj.), suknarstvo. Novi Jičín (8000 lj.), suknarstvo in izdelovalnice vozov.

29. Vojvodstvo Šlezko.

52 □miriam. in 558.000 ljudi.

Šlezko je večjidel gorata dežela. Moravsko-šlezki Sudeti se vlečejo po deželni meji od skrajnega severo-zahoda do jugo-vzhoda in se končujejo v Oderskih gorah. V severnih

visokih Jesenikih je najvišji veršac Praded (Altvater), v južnem delu so nizki Jeseniki. Vzhodno Šlezijo pokrivajo Karpati (Lisa gora, 1366 m.).

Med rudninami se dobiva največ premoga in sicer v Poljski Ostravi. Posebno važno je pridelovanje prediva in reja tenkovolnatih ovac, s tem v zvezi je tudi cvetoča obertnija platnarstva in suknarstva.

Stanovalci v zahodnem delu so Nemci, okoli Opave in po vsem vzhodnem delu so Slovani (Čehi in Poljaki), mesti Tešin in Belsko ste po večjem nemški.

1. Mesta v zahodnem delu: Opava (12.000 lj.), glavno mesto s suknersko obertnijo, fabrikami za sladkor. Freudenthal (6440 lj.), s slovečim platnarstvom, tako tudi Jägerndorf (6700 lj.), Freiwaldau (5200 lj.).

2. Mesta na vzhodu: Tešin (10.000 lj.), razvito obertnijstvo in tergovstvo. Belsko (11.000 lj.). Friedek, Oderberg, mejna štacija severne železnice.

30. Kraljestvo Galicija in Vladomirija z nadvojvodstvom krakovskim.

785 □miriam. in 6.000.000 ljudi.

Galicija je na jugu gorata, na severu so ravnine (rusko-poljska ravnina). Iz Šlezije deržé v deželo Beskidi (zahodni Karpati), ki se do reke Dujanec razprostirajo, kjer je na severni strani Babja gora (1704 m.). Med rekama Poprado in Arvo so srednji Karpati ali Tatra gora (Lomniški verh). Gozd-nati Karpati se vlečejo proti jugo - vzhodni strani na meji gališki in ogerski do virov Čeremoša in Bistrice v Bukovini, na severji se razprostirajo vedno nižje do reke Dnester.

Največ vode v deželi se steka v Vislo; vode vzhodnega dela pa odvodijo reke Dnester in Prut v Černo morje.

Med deželnimi prirodninami je v prvi versti kuhinjska sol. V najnovejšem času so dobili mnogo virov kamnenega olja (petroleja). Največji zaslužek in privžitek daje poljedelstvo

(žito) in živinoreja. (Gališke vole mesarijo v Lipniku, Olomucu in na Dunaji.) Prideluje se tudi konoplja, predivo, tobak itd. Med obertnijskimi izdelki sta večjega obsega žganje in debelo platno.

V zahodnem delu stanujejo Poljaki, v izhodnem pa Rusini. V deželi je tudi $\frac{1}{2}$ milijona Judov in nekaj ljudi druge narodnosti.

1. Mesta v zahodni Galiciji: Krakov (50.000 lj.), glavno mesto v tem delu dežele, imenitna terdnjava, sedež škofa; Bijala (6500 lj.) s suknarstvom; Vadovica in Osvetin. Velička (5000 lj.) in Bohinja (8000 lj.) velike solne jame. Tarnov (21.000 lj.), sedež škofa z lepo stolno cerkvijo. Rešov (9000 lj.), živahna obertnija in kupčija, zlasti s ponarejenimi kovinami.

2. Mesta v vzhodni Galiciji: Lvov (87.000 lj.), deželno glavno mesto, vseučilišče, tehnika, sedež trojih škofov (rimskega, gerškega in armenskega); velika kupčija na Rusko in Prusko. Grodek (9000 lj.) kupčija s predivom. Premisl (15.000 lj.), sedež dveh škofov, rimskega in gerškega, staro mesto. Jaroslav (11.000 lj.) v lepem okraju z živahno kupčijo. Sambor (12.000 lj.), s platnarstvom in kupčijo. Drogobič (12.000 lj.), solne varilnice. Strij (10.000 lj.), nekdanja terdnjava. Stanislavov (14.000 lj.) kupčija. Kolomeja (17.600 lj.) veliki sejmi. Tarnopol (20.000 lj.), polovica židov, konjski sejmi. Brod (24.000 lj.), $\frac{2}{3}$ židov, svobodno terzišče ob ruski meji.

31. Vojvodstvo Bukovinsko.

105 □miriam. in 548.000 ljudi.

Ta dežela se od severo-vzhoda proti jugo-zahodu polagoma vzdiguje do Karpatov. Reke tekó proti jugo-vzhodu. Zemlja rodi ječmen, oves, koruzo; živinoreja in čebeloreja ste še precejšnji. Rudnistvo daje nekaj soli in železa. Prebivalci se ločijo po jeziku v Rusine, Rumune, Poljake, Nemce, Madžare, Slovake in Armence.

Černovice (34.000 lj.), glavno mesto, sedež gerškega škofa; vseučilišče. Seret (6000 lj.), staro mesto z velikimi konjskimi sejmi. Radavec (9000 lj.), velika cesarska žrebčarija. Sučava (7000 lj.), nekdanje glavno mesto Bukovine. Sadagora, večji volovski sejmi.

B. Dežele ogerske krone.

32. Ogersko.

2255 □miriam. in 11,900.000 ljudi.

Ogersko je večidel nižava, dasi tudi je nekaj višavja. Med Moravo in Vago se vlečejo od Požuna proti severo-vzhodu mali Karpati; k tem stopajo ob moravski meji moravski Karpati, na virih Bečve so Beskidi. Med Arvo in Poprado je visoka Tatra. Na jugu teh gor je ogersko gorovje in sicer Liptovske in Tatre gore med Vago in Grano, Niterske gore med Vago in Nitro, potem ogerske Rudne gore, Ostrovske gore, Novogradski hribi. Med Rabo in Blatnim jezerom onkraj Donave je Bakonjski les. Med Hernadom in Bodogrom so vinski Tokajski hribi. Visoka Tatra se imenuje pri svojem nadaljevanji vzhodni Beskidi. Na zahodu Ogerskega so razrastki Alp — Litavske gore.

K ogerski nižavi spada ravnina na levem bregu Morave, en del dunajske kotline, mala ogerska ravnina med Litavskimi gorami in Bakonjskim gozdom z dvema velikima donavskima otokoma, dalje velika ogerska ravnina, ki obsega polovico dežele, in nižavje ob Šavi. V severnem, goratem delu dežele se dobiva mnogo zlata, srebra in kamnene soli, v ravnini ob Tisi soliter, soda in žito; ob hribih raste tu izverstno vino. Razen tega je omeniti konoplje, tobaka, turškega popra (paprike), velikih čred ovac in svinj ter premnogih na pol divjih konj na ogerskih pustah, to je na velikih pustih pašnikih.

Po rodu in jeziku je na Ogerskem skoro polovico Madžarov, na severu so Slovaki, na severo-izhodu Rusini, na vzhodu Rumuni, na jugu Serbi in Hervati, na zahodu ob štajerski meji Slovenci. Okoli 1,300.000 je Nemcev, po deželi raztreseno naseljenih, razen teh tudi nad 400.000 judov in nad 70.000 Ciganov.

Navadno se razdeljuje dežela na 4 okrožja ali deželne dele, ki se z ozirom na lego glavnega mesta Pešte na levem bregu Donave imenujejo z besedama „tostran“ in „onstran“ Donave in Tise. Vsa dežela se razun tega na 49 županij (komitatov), 6 okrajin in 26 kraljevskih svobodnih mest razdeljuje.

1. Okrožje tostran Donave:

Budim-Pešta (310.000 lj.), glavno mesto, vseučilišče. Velikanski most na verige je napeljan čez Donavo v Budim (Ofen, 55.000 lj.) in v ravni črti naprej je dolg tunel (predor) pod budimsko terdnjavo napeljan in veže vzhodni del mesta z zahodnim. Na terdnjavi je kraljevi grad. Tehnika, toplice. Zahodno od mesta so znane budimske vinske gorice. Na severni strani je stari Budim. Vacov (13.000 lj.), sedež škofa. Kečkemet (42.000 lj.), sredi kečkemetske goljave. Kaloča (16.000 lj.), sedež nadškofa. Ščavnica (Šemnic, 14.000 lj.), zlato- in srebrokopi. Ostrogon ali Gran (19.000 lj.), sedež prvega ogerskega škofa. Nitra (5000 lj.), sedež škofa. Kremnica, zlato- in srebrokopi. Požun (45.000 lj.), s fabrikami in kupčijo. Ternova (10.000 lj.), vinoteržstvo. Trenčin (4000 lj.), v okolici toplice. Zombor (24.000 lj.). Sobotica (Theresienstadt), kupčija s konji. Novi sad (19.000 lj.), živahna kupčija.

2. Okrožje onstran Donave:

Mošonj (Wieselburg), kupčija z žitom. Šopronj (21.000 lj.), vinoreja, trgovina. Rab (20.000 lj.), sedež škofa, promet na ladijah. Komarno (12.000 lj.), najmočnejša terdnjava v monarhiji. Stolni Belgrad (23.000 lj.), sedež škofa, nekdanje glavno mesto ogersko. Velika Kaniža (12.000 lj.), žitna kupčija. Vešprim (12.000 lj.), sedež škofa. Seksard (20.000 lj.), dobra črna vina. Pečuh (24.000 lj.), sedež škofa, v okolici velik premogokop. Mohač (12.000 lj.), znan po kervavih bitkah s Turki leta 1526 in 1687. St. Gothard, pobitje Turkov leta 1664.

3. Okrožje tostran Tise:

Levoč (7000 lj.). Jeger (20.000 lj.), bogata nadškofija, lepa stolna cerkev; v okolici izverstna vina. Solnok (16.000 lj.), zaloga soli. Košice (22.000 lj.), sedež škofa. Tokaj, sloveče tokajsko vino.

4. Okrožje onstran Tise:

Siget z veliko zalogo soli. Szathmar-Nemeti (19.000 lj.), sedež škofa. Nagybana, zlato- in srebrokopi. Veliki Varadin (24.000 lj.), sedež rimskega in gerškega škofa. Debrecin (45.000 lj.), sami Madžari, ki so večinoma milarji (žajfarji), črevljarji in remenarji.

Segedin (70.000 lj.), vsled velike povodnji leta 1879 razdrto mesto. Hod-Meze-Vasarheli (49.000 lj.), pridelovanje tobaka. Arad (32.000 lj.), terdnjava. Temešvar (32.000 lj.), sedež škofa, terdnjava. Veliki kraji so: Veršac, Velik Bečkeret, Velika Kikinda.

V. prejšnji vojaški granici: Pančova (14.000 lj.); Bela cerkev; Mehadia, Herkulove toplice. Oršova, terdnjava ob Donavi.

33. Velika kneževina Erdeljska.

550 □miriam. in 2,230.000 ljudi.

Erdeljsko je ob vseh straneh z gorami obdano. Karpati prepezajo deželo s svojimi razrastki na vse strani. Na zahodu so erdeljske Rudogore. Najvišja gora na Erdeljskem je Negoj (2543 m.).

Rudnistvo je na Erdeljskem prav bogato; zlasti je mnogo zlata, srebra in soli; mnogo se pridelava konopnine, tobaka, koruze in vina; precejšnja je reja bivolov, ovac in konj.

Med prebivalci je največ Rumunov, potem Madžarov in Nemcev, Ciganov, judov in Armencev.

Kološ (26.000 lj.), Maroš-Ujvar, veliki solnati rudnik. Zalatna, Abrudbanja in Vöröspatak z zlato- in sreberrudniki. Bistrica, živahna kupčija. Maroš-Vasarhely (12.000 lj.), pridelovanje tabaka in vina. Braševo (28.000 lj.), prvo erdeljsko fabriško in kupčijsko mesto. Sibirj (20.000 lj.), v lepem kraju, sedež gerškega nadškofa.

34. Ogersko Primorje.

27 □kilom. in 19.000 ljudi.

To je mesto Reka s svojo okolico.

Reka na kvarnerskem zalivu ima 14.000 lj.

35. Kraljestvo Hervatsko in Slavonsko,

z vojaško krajino 435 □miriam. in 1,969.000 ljudi.

Hervatske gore so izrastki Alp. V hervatskem Primorju je Kras. Na južno-vzhodni kranjski meji so Uskoki (Gorjanci), na štajerski meji so Maceljske gore, ki se dalje proti

vzhodu vlečejo. Na severu od Zagreba so Slemske gore, na jugo-vzhodu Moslovina.

Hrvatska prideluje mnogo srednjega vina, Slavonija pa mnogo žita in slivovice in ima najlepše hrastove gozde s svinjskimi čedami.

Deželni zbor zboruje v Zagrebu in pošilja nekaj poslancev v ogerski državni zbor. Razdeljuje se dežela v 8 županij.

Zagreb (22.000 lj.), deželno glavno mesto, sedež nadškofa, živahna kupčija z žitom. Karlovec, terdnjava. Sisek na Savi, kupčija z žitom. Varaždin (10.000 lj.), vinstvo. Krapina in Toplice, dobro obiskovane toplice. Osek (17.000 lj.), terdnjava. Požega in Vukovar, kupčija z vinom in tobakom. Djakovar, sedež škofa.

36. Nekdanja Vojaška krajina

se je v 15. stoletji začela in je bila ozek kos zemlje, ki je od jadranskega morja do Erdeljskega segal in sicer en del med Hrvatskem in Slavonijo, drugi med Hrvatskim in Kranjskim. V zahodnem delu so gore Velebič in Kapela, dežela je po vsem kraševina z majhnimi potoki, ki se po kratkem toku pod zemljo zgubljujejo. V vzhodnem delu ob Savi, Donavi in Tisi je veliko močvirje.

Prebivalci zahodnega dela so Hrvati, vzhodnega pa Serbi, Rumuni, nemški in drugi naselniki. Uprava je bila pred vojaška, kajti vsa krajina je bila na 14 regimentov (polkovnij) razdeljena. Leta 1873 se je pa ta vojaška uprava opustila in krajina se je deloma pod ogersko in hrvatsko civilno vlado postavila.

Važnejši kraji so: Bag, svobodno pristanišče; Senj, sedež škofjski; Otočac; Glinā; Ogulin; Petrinja; Belovar; Sv. Juri; Nova Gradiška; Brod; Petrovaradin, močna terdnjava; Karlovci, sedež pravoslavnega patriarha; Zemun (10.000 lj.), kupčijsko mesto.

Nemško cesarstvo.

5406 □miriam. in 42,723.000 ljudi.

37. Tla.

Na južni meji Nemčije se vzdigujejo še Alpe in sicer al-gavske, bavarske in salcburške Alpe. Na severji do severo-nemške nižine se vzdiguje nemško sredogorje, ki je deloma valovito, deloma pa prevlečeno z goratimi grebeni. Tu sem spadajo: 1. Česko gorovje in sicer: Česki in Bavar-ski les, Smrečje gore, Krušne gore, Lužiško gorovje, Kerконоši in Kladske gore. 2. Švabsko-bavarsko gorovje: Rauhe Alp, Frankovsko višavje, Steigerwald, Frankovski Jura od Nörd-lingen do Smrečjih gor. 3. Gornje-rensko gorovje: Černi les, Odenwald, Spesart, na levem renskem bregu: Vogesi in Hart. 4. Doljno-rensko gorovje: Hundsrück, Taunus, Eifel in visoka Venn, Westerwald, Sedmogore in Sauerland. 5. Hesko gorovje: Rhönske gore, Ptičji verh, Jastrebov les. 6. Turinski les: Frankovski in Turinški les. 7. Harz, We-serske gore in Tevtoburški les.

Iz severo-nemške nižine se vzdigujejo dolge planjave: Lüneburška goljava, uralsko-baltiška planjava ali meklenburška, pomorjanska in izhodno-pruska ravnina.

Reke: Donava s stranskimi rekami Altmühl, Naba in Rezna na levem; Ilera, Lech, Izara in Ina na desnem bregu.

Ren s pritoki na pravem bregu:

Nekar, Men, Lana, Rura, Lipa; na levem bregu: Ara, Mosela in druge. Emža s Haso. Vesera se sklada iz per-votnih rek Virave in Fulde, pritok na pravem bregu je Alera. Laba pobira na pravem bregu černo Elstro in Havolo s Sprevo. Idra je po kanalu z Izhodnim morjem v zvezi. Odra spre-jema na levem bregu: Opavo, Kladsko Niso, Bobravo, Gorličko Niso; na pravem: Barčo in Varto.

Nemško cesarstvo se sklada iz južno-nemških in severo-nemških deržav in iz neposrednje deržavne dežele Alzacije in Lotaringije, ki so vse pod vodstvom Pruske, katere deržave kralj si je za se in za svoje potomce ime nemškega cesarja pridejal.

A. Južno Nemško.

38. Kraljestvo Bavarsko.

759 □miriam. in 5,023.000 ljudi.

Bavarsko je ločeno v dva dela. Glavni del je ob Donavi in Menu, mali del pa na levi strani zgornege Rena. Poljedelstvo in živinoreja dajeta največji zaslužek; dobro znane so bavarske pivovarne. Cela dežela razdeljuje se na 8 okrožij.

1. Okrožje Gorenje-Bavarsko: Mnihov (173.000 lj.), glavno mesto, vseučilišče, središče nemške malarije; Reichenhall, Berchtesgaden in Rosenheim, soline. Ingolstadt (15.000 lj.), terdnjava na Donavi.

2. Okrožje Dolenje-Bavarsko: Landshut (15.000 lj.); Pasov (14.000 lj.), na ostrogu med Donavo in Ino; Straubing (11.000 lj.).

3. Okrožje Gorenje-Falsko in Režno: Režno (30.000 lj.), staro mesto — dve uri proti vzhodu je Walhalla, prekrasni tempelj s kipi in spomeniki slavnih in zaslužnih (mož) Nemcev; Amberg (13.000 lj.).

4. Okrožje Gornje-Fransko: Bayreuth (20.000 lj.). Bamberg (27.000 lj.) živahna kupčija. Hof (18.000 lj.).

5. Okrožje Srednje-Fransko: Ansbach (13.000 lj.); Eichstädt (7000 lj.); Schwabach (7000 lj.); Nürnberg (Norimberg, 91.000 lj.), staro mesto nemškega cesarstva; mesto mnogih iznajdeb; Fürth (24.000 lj.), tovarniško mesto; Erlangen (12.000 lj.), protestanska univerza.

6. Okrožje Dolenje-Fransko z Aschaffenburgom: Würzburg (45.000 lj.), univerza, izverstno vino; Schweinfurt (10.000 lj.), fabrike za barve; Kissingen, sloveče toplice; Aschaffenburg (11.000 lj.).

7. Okrožje Švabsko in Neuburg: Augsburg (57.000 lj.), staro mesto; južno od tukaj polje ob Lechi; Nördlingen (7000 lj.); Kempten (11.000 lj.); Lindau, na otoku v Bodenskem jezeru.

8. Okrožje Falsko s posebno vino- in tobakorejo. Špeyer (15.000 lj.), z lepim domom, v katerem osmero nemških cesarjev počiva. Germersheim in Landau, terdnjave; Kaiserslautern (22.000 lj.). — Okrožje Falsko ni v zvezi s prejšnimi.

39. Kraljestvo Virtemberško.

195 □miriam. in 1,880.000 ljudi.

Južni del dežele je planina gorenje Švabske, severni del na reki Tauber se znižuje v frankovsko ravnino, zahodni del se vleče proti Črnemu lesu, sredina dežele pa spada k porečju Nekar. Kmetijstvo in obertnijstvo ste v dobrem stanji, v Nekarski dolini raste tudi vino. Dežela ima na vse strani dobre ceste. Razdeljuje se na 4 okrožja.

1. Okrožje Nekarsko: Stuttgart (107.000 lj.), glavno mesto v lepi dolini z vinsko okolico; središče nemškega knjigoterzstva — 1 uro proti jugu je sloveča kmetijska šola Hohenheim. Kannstadt (15.000 lj.); Esslingen (18.000 lj.), važno fabriško mesto; Ludwigsburg (14.000 lj.); Heilbron (21.000 lj.); Marbach, rojstni kraj pesnika Schiller-ja.

2. Okrožje Jagst: Ellwangen (4000 lj.); Schwäbisch-Hall (8000 lj.), staro mesto nemškega cesarstva.

3. Okrožje donavsko obsega velik del švabskih Alp; Ulm (30.000 lj.), terdnjava; Göppingen (9800 lj.), severno od tu grad Hohenstaufen; Ravensberg (9500 lj.); Biberach (7000 lj.).

4. Okrožje Črni les: Tubing (10.500 lj.), univerza; Reutlingen (15.000 lj.); Rottenburg (6500 lj.); Tuttlingen (7000 lj.).

40. Velika vojvodina Badenska.

150 □miriam. in 1,510.000 ljudi.

Ta dežela obsega večji del Črnega lesa in gorenje-renske nižine. Pridelki so: žito, konoplje, tobak, sadje, vino. Črni les daje mnogo derv in družega lesa. Posebna tergovina je z urami, ki so po svetu zelo razširjene; skoro v vsaki kmečki hiši visi ktera na steni. Razdeljuje se na 11 okrožij.

1. Kostnice (12.000 lj.), na bodenskem jezeru. Hus-ova smert 1414.

2. Villingen, Donaueschingen.

3. Waldshut.
4. Lörrach (6300 lj.).
5. Freiburg (30.500 lj.), katoliška univerza.
6. Offenburg (6000 lj.); Lahr (8500 lj.).
7. Baden (11.000 lj.), toplice; Rastatt, terdnjava.
8. Karlsruhe (42.000 lj.), glavno mesto, tehnika; Pforzheim (23.000 lj.), obertnijstvo z zlatnino in srebernino.
9. Mannheim (46.000 lj.).
10. Heidelberg (22.000 lj.), protestantska univerza.
11. Mosbach; Wertheim.

41. Velika vojvodina Hesenska.

77 □miriam. in 880.000 ljudi.

1. Provincija Starckenburška med Renom in Menom. Darmstadt (44.000 lj.), glavno mesto; Offenbach (26.000 lj.), fabrike za vozove.
2. Provincija Porenska Hesija med Renom in Nabo, izverstna renska vina. Moguncija (Mainz, 58.000 lj.), močna terdnjava, uže v rimljan-
skih časih znano mesto; Worms (16.000 lj.), jako staro nemško mesto.
3. Provincija Gorenja Hesija. Giessen (14.000 lj.), univerza; Nauheim, soline.

V južni Nemčiji je med Švico in Predarelskem
knježevina Lichtenstein

z 1·8 □miriam in 9000 lj. in je del nemškega cesarstva. Glavni kraj je Vaduz (2800 lj.).

B. Severna Nemčija.

42. Kraljestvo Prusko.

3483 □miriam. in 25,750.000 ljudi.

Kraljestvo Prusko sega od Izhodnega in Severnega morja do Sudetov in do Mene, od Luksemburga do Memela. V severnem delu je kmetijstvo in živinoreja, v južnem in zahodnem delu obertnija in rudarstvo.

1. **Provincija Pruska:** Kraljovec (Königsberg, 123.000 lj.), močna terdnjava, univerza; Danzig (98.000 lj.), terdnjava, trgovsko mesto.

2. **Provincija Poznanjska:** Poznanj (Posen, 61.000 lj.), terdnjava; Bidgošć (Bromberg, 31.000 lj.); Gnezdno (10.000 lj.), staro glavno mesto Poljskega.

3. **Provincija Šlezija:** Vratislav (239.000 lj.), vseučilišče; Nisa (20.000 lj.) in Kladsko (12.000 lj.); Legnica (31.000 lj.); Zgorelec (45.000 lj.); Glogova (18.000 lj.), terdnjava; Breg (16.000 lj.).

4. **Provincija Pomorjanska:** Štetin (81.000 lj.), terdnjava; Stralsund (28.000 lj.), terdnjava; Greifswald (17.500 lj.), univerza.

5. **Provincija Brandenburška:** Berolin (967.000 lj.), glavno mesto Pruske in Nemčije, najvažnejše nemško fabriško mesto; Potsdam (45.000 lj.); Frankfurt na Odri (47.000 lj.).

6. **Provincija Saska** je bogata soli in bakra in ima velike sladkorne fabrike: Devin (Magdeburg, 123.000 lj.), močna terdnjava; Stassfurt, velike soline; Halle (60.000 lj.), vseučilišče; Erfurt (48.000 lj.), terdnjava.

7. **Provincija Šlezvig-Holstein:** Altona (84.000 lj.), kupčijsko mesto; Kiel (37.000 lj.), vseučilišče; Flensburg (26.000 lj.).

8. **Lauenburg:** Ratzeburg, Mölln.

9. **Provincija Hanoveranska** z velikimi rudniki v Harz-u in izvrstna živinoreja ob rekah. Hannover (107.000 lj.), tehnika; Hildesheim (22.000 lj.); Göttingen (17.000 lj.), univerza; Osnabrück (30.000 lj.).

10. **Provincija Hesija-Nassau:** Kasel (53.000 lj.); Marburg (na Leni, 9000 lj.), univerza; Fulda (10.000 lj.); Hanau (22.000 lj.), tovarniško mesto za zlatnino in srebernino; Frankfurt na Menu (103.000 lj.), veliko kupčijsko mesto; Wiesbaden (43.000 lj.); v okolici se prideljujejo izvrstna vina (Johannisberg, Hochheim itd.).

11. **Provincija Westfalija:** Monaster (Münster, 35.000 lj.); Minden (17.000 lj.), terdnjava; Bilefeld (27.000 lj.); Paderborn (14.000 lj.); Dortmund (57.000 lj.); Iserlohn (17.000 lj.).

12. **Provincija Porenska** ima bogate premogokope in jako razvito obertnijo: Kolin (Köln, 140.000 lj.), terdnjava s prelepo stolno cerkvijo; Bonn (28.000 lj.), vseučilišče; Düsseldorf (81.000 lj.); Solingen (15.000 lj.); Remscheid (26.000 lj.); Elberfeld (72.000 lj.); Barmen (70.000 lj.); Essen (55.000 lj.); Aachen (80.000 lj.); Koblenz (34.000 lj.), najmočnejša nemška terdnjava; Trier (33.000 lj.); Saarbrücken (14.000 lj.).

13. Hohenzollernske dežele: Sigmaringen in Hechingen (70.000 lj.).

43. Kraljestvo Saksonsko.

150 □miriam. in 2,760.000 ljudi.

Jako ljudnata in dobro obdelana dežela. Bogati rudniki na srebro, veliki premogovi rudniki, dobro ovčarstvo, velika obertnija in živahna kupčija.

Draždane (197.000 lj.), glavno mesto; Freiberg (23.000 lj.), rudarska šola; Lipsko (Leipzig, 127.000 lj.), univerza, središče nemškega knjigoterzstva; Cvikov (31.000 lj.), premog; Kamenice (Chemnitz, 78.000 lj.), fabrike; Plauen (23.000 lj.); Annaberg (18.000 lj.); Bautzen (14.000 lj.); Zittau (20.000 lj.).

44. Turinžke deržave.

1. Veliko vojvodstvo Saski Weimar-Eisenach, 36 □miriam. in 293.000 ljudi.

Weimar (17.000 lj.); Jena, univerza; Eisenach (14.000 lj.).

2. Vojvodstvo Saski Meiningen, 25 □miriametrov in 194.000 ljudi.

Meiningen in Hildburghausen.

3. Vojvodstvo Saski Koburg-Altenburg, 13 □miriam. in 146.000 ljudi.

Altenburg (22.000 lj.).

4. Vojvodstvo Saski Koburg-Gotha, 20 □miriam. in 182.000 ljudi.

Gotha (22.000 lj.) in Koburg (14.000 lj.).

5. Kneževina Schwarzburg-Sondershausen, 9 □miriam. in 68.000 ljudi.

Sondershausen (6600 lj.).

6. Kneževina Schwarzburg-Rudolstadt, 9 □miriam. in 77.000 ljudi.

Grad Schwarzburg.

7. Kneževina Reuss-Greiz, 3 □miriam. in 47.000 ljudi. Greiz (12.700 lj.).

8. Kneževina Reuss-Schleiz, 8 □miriam. in 92.000 ljudi. Schleiz (6400 lj.).

45. Vojvodstvo Anhalt.

23 □miriam. in 214.000 ljudi.

Dessau (19.600 lj.); Bernburg.

46. Vojvodstvo Braunschweig.

37 □miriam. in 327.000 ljudi.

Braunschweig (66.000 lj.); Wolfenbüttel (11.000 lj.).

47. Kneževina Waldeck.

11 □miriam. in 56.000 ljudi.

Arolsen (3000 lj.); Pirmont (4000 lj.).

48. Kneževina Lippe-Detmold.

11 □miriam. in 112.000 ljudi.

Detmold (7000 lj.).

49. Kneževina Schaumburg-Lippe.

4 □miriam in 33.000 ljudi.

Bückeberg (5000 lj.).

50. Veliko vojvodstvo Oldenburg.

64 □miriam. in 319.000 ljudi.

Oldenburg (15.000 lj.).

51. Veliko vojvodstvo Meklenburg-Schwerin.

133 □miriam. in 560.000 ljudi.

Schwerin (28.000 lj.); Rostock (34.000 lj.), univerza.

52. Veliko vojvodstvo Meklenburg-Strelec.

29 □miriam in 97.000 ljudi.

Novi Strelec (8500 lj.).

53. Svobodno mesto Brema.

3 □miriam. in 142.000 ljudi.

Brema (Bremen, 102.000 lj.), velika kupčija.

54. Svobodno mesto Hamburg.

4 □miriam. in 389.000 ljudi.

Hamburg (265.000 lj.), prvo kupčijsko mesto na kopnem v Evropi.

55. Svobodno mesto Ljubek.

3 □miriam. in 57.000 ljudi.

Ljubek (45.000 lj.), trgovstvo; Travemünde.

56. Deržavna dežela Alzacija-Lotaringija.

145 □miriam. in 1,550.000 ljudi.

1. Alzacija.

Strassburg (94.000 ljudi), terdnjava, univerza; Kolmar (24.000 lj.).

2. Lotaringija.

Metz (46.000 lj.), terdnjava.

57. Zavezna republika Švicarska.

414 □miriam. in 2,670.000 ljudi.

Švicarska je najbolj gorata dežela v Evropi. Važnejša gorstva so: Alpe peninske (Monte Rosa, 4638 m.), Alpe lepontinske, Št. Gotthardtske gore, Adularske gore, Alpe tešinske, rhätske Alpe ob obeh straneh Ine, bernske Alpe (Devica, 4167 m., Finsterarhorn, 4275 m.), vierwältstädtske, švicijske, glarske in turske Alpe. Predalpske gore so Pilatus in Rigi (1800 m.) pri Lucernu. Jursko pogorje se vleče v več vsporednih verstah od Ženeve do Rene.

Največ Švice spada k renskemu porečji, ostale vode se odtekajo v Rono, ki teče v sredozemsko morje, in v Tesin,

ki se izliva v Lago Maggiore (Madžore, Veliko jezero). Razen tega ima Švica mnogo lepih jezer.

Švica je po svojih goratih tleh posebno pripravna za živinorejo in planšarstvo, ki se s posebnim vspehom odlikuje. Po mestih pa cvete obertnijstvo, zlasti izdelovanje svilnatega in volnenega blaga. V zahodni Švici se posebno ure izdeljujejo.

Dežela se razdeljuje na 22 kantonov; 3 kantoni so še na dva polkantona razdeljeni. Poglavitni jezik je nemški, na zahodu francoski, v kantonu tesinskem laški, v kantonu Graubünden nemški, laški in romanski. Najvišja oblast je zavezno svetovalstvo 7 udov. Vsak kanton ima veliko svetovalstvo, ki vlada v okraji. Predsednik kantonske vlade se zove Schultheiss ali Landaman.

Bern (36.000 lj.), glavno mesto, univerza; Bazil (45.000 lj.), najvažnejše trgovsko mesto v Švici, univerza; Zürich (25.000 lj.), tehnika, fabrike za stroje; Schaffhausen, ne daleč slap Renski; St. Gallen (17.000 lj.); Chur v gorah, bližnja dolina Innska je domovina po vseh večjih mestih evropskih živečih kavarnarjev; Lugano na jezeru istega imena; Lausanne (Losan, 27.000 lj.) ob jezeru ženevskem; Ženeva (47.000 lj.), poleg Bazila najbogatejše mesto Švice, obertnijstvo z urami; Freiburg (11.000 lj.); Luzern (15.000 lj.), tu se največ tujci mudé; Glarus, obertnija z bombaževino.

58. Škandinavija.

1. Zedinjeno kraljestvo Švedsko in Norveško.

7589 □miriam. in kacic 6,200.000 ljudi.

Škandinavski polotok je široko višavje z globoko vdertimi in ozkimi dolinami ter koželjastimi gorami ob planotah. Najvišja gorstva so v južni Norvegiji. Zahodna stran se stermo vzdiguje iznad morja, vzhodna pa se polagoma znižuje. Ozki in globoko zarezujoči zalivi se zovejo fjordi, visoke planjave pa fjeldi. Prebivalstvo se peča s poljedelstvom, živinorejo, ribištvom, rudarijo (železo, baker). Na severu so Lapónci s svojimi severnimi jeleni.

Stockholm (153.000 lj.), glavno mesto ob jezeru Melarskem, sezidano na 10 otokih; Upsala (12.000 lj.), univerza; Norköping (26.000 lj.); Karlskrona (17.900 lj.); Christiania (76.000 lj.), glavno mesto norveško; Bergen (33.000 lj.), glavni kraj ribarstva, znamenit lov na polenovke; Hammerfest, najsevernejše mesto na zemlji.

2. Kraljestvo Dansko.

382 □miriam. in 1.900.800 ljudi.

Kopenhagen (233.000 lj.), glavno mesto; Odense. K Danskemu spadajo otoki Faröer in otok Islandija. Na tem otoku sta vulkana Hekla in Krabla.

59. Kraljestvo Velikobritansko in Irsko s Helgolandom, Gibraltarom in Malto.

3154 □miriam. in 33.600.000 ljudi.

Angleško obsega Anglijo, Škocijo in Irsko. Škocija je večjidel gorata, v srednjem delu (škotsko višavje) so grêmpiênske gore. Na Angleškem so gore v zapadnem delu, namreč Wales (Vels). Južno pomorje na Angleškem ima visoke bele skale iz krede. Irsko, zeleni otok imenovano, ima le malo, posamezno stoječih gorstev, večinoma blizo morja.

Podnebje je primorsko, malo merzlih dni po zimi in malo vročih dni po leti. Megle in dežja je dosta, zato je mnogo lepo zelenih travnikov. Največje bogastvo na Angleškem je v mnogem premogu in železu. Od tod izvira tudi, da je Angleška gledé fabrik prva dežela na zemlji. Ob morskem bregu je mnogo zalivov in dobrih pristanišč, reke so plovne, mnogo kanalov in železnice olajšuje promet. Tudi poljedelstvo in živinoreja ste izverstni. Na morji je Angleška prva moč, in Angleži so prvi kupčijski narod.

Mesta na Angleškem: London (4.390.000 lj.), t. j. več nego Štajersko, Koroško, Kranjsko, Salcburško in Tirolsko skupaj; središče svetovne trgovine, največje mesto na zemlji, tri milje dolgo in dve milji široko; Oxford, sloveča univerza; Birmingham (372.000 lj.), sloveče fabrike za jeklene in medene reči; Sheffield (275.000 lj.),

izdelovanje nožev; Manchester (358.000 lj.), velike fabrike za bombaž; Liverpool (521.000 lj.) in Hull (137.000 lj.), kupčijski mesti; Neucastl (140.000 lj.), premogokopi.

Na Škotskem: Edinburg (215.000 lj.), glavno mesto; Glasgow (546.000 lj.), fabriško mesto. Hebridi so gorati, goli in močvirni otoki.

Na Irskem: Dublin (315.000 lj.), glavno mesto; Belfast (174.000 lj.); Cork (80.000 lj.).

60. Nizozemsko in Belgija.

1. Kraljestvo Nizozemsko.

328 □miriam. in 3,800.000 ljudi.

Najnižja dežela v Evropi, sim ter tje še pod morsko gladino, zato jo je treba z jezovi braniti, da morje vanjo ne teče. Po vsej deželi je zemlja s kanali preprežena. Lesa dežela skoro nič nima, zato rabijo šoto za kurjavo. Vsak kos dežele je skerbljivo obdelan, živinoreja se posebno dobro obnaša; ladijedelnic, izdelovalnic platna in papirja je mnogo. Ribištvo in kupčija ste precejšnji.

Haag (100.000 lj.), stolno mesto; Rotterdam (132.000 lj.); Amsterdam (290.000 lj.), kupčija s kavo, sladkorjem itd.; Harlem, kupčija s cveticami.

Veliko vojvodstvo Luksemburško.

26 □miriam. in 205.000 ljudi.

Ima mnogo železa in cinka in colno zvezo z Nemčijo. Luksemburg (16.000 lj.).

2. Kraljestvo Belgijsko.

295 □miriam. in 5,340.000 ljudi.

Mnogo železa in premoga; izverstna industrija daja najboljše puške, najtanjšo platnino in najboljše steklo.

Bruselj (348.000 lj.), glavno mesto; Gent (128.000 lj.); Ostende, terdnjava; Antwerpen (142.000 lj.), glavna terdnjava v Belgiji; Lüttich (114.000 lj.), jako važno fabriško mesto.

61. Republika Francoska.

5286 □miriam. in 36,500.000 ljudi.

Na jugo-zahodu Francoske so Pireneji. Na jugo-vzhodu so zahodne Alpe (Mont Blanc, 4800 m., najviši evropski veršac). K francoskim srednjim gorstvom spadajo Seveni od Lijona proti južno-zahodni strani; na levem bregu Rena so Vogesi; osorno, vulkanično gorstvo Auvergne (Overnj).

Večina Francoske je skupna planjava in nižavje z valovito poveršino in mnogimi plovnimi rekami ter mnogimi vejnatu prepreženimi kanali. Podnebje je srednje, samo v gorah je merzlo; na jugu Sevenov in Alp pa je popolno južno podnebje z vedno zelenimi drevesi, s pomorančami in olivami. Prideljuje se izverstno sadje in največ vina na vsej zemlji. Znano je svilnato blago lijonsko in razno novošegno blago v Parizu.

Pariz (1,852.000 lj.), glavno mesto, čez tri milje v obsegu; Rouen (Ruan, 102.000 lj.); Le Havre (75.000 lj.); Cherbourg (Šerbur, 38.000 lj.); Calais (Kalé); Lille (158.000 lj.); Lyon (325.000 lj.); Marseille (Marzelj, 313.000 lj.); Nizza (52.000 lj.), gorko podnebje; Toulouse (Tulus, 127.000 lj.); Bordeaux (Bordó, 196.000 lj.), izverstno vino. Na otoku Korzika mesti Bastia in Ajaccio (Ajačio), rojstni kraj Napoleona I.

62. Pirenejski polotok.

1. Kraljestvo Špansko.

4998 □miriam. in 16,600.000 ljudi.

Špansko je višavje, ki se od severa proti jugu po stopnjevinah stare in nove Kastilije znižuje proti andaluški nižini. Na severji so Pireneji, ki delajo mejo proti Francoski. Na južnem robu stare Kastilije je gorstvo Sierra Guadarama, na južnem robu Nove Kastilije pa Sierra Morena. Na jugu Španskega je Sierra Nevada. Špansko ima mnogo soli,

izdeluje plutovino in ob južnem pomorji rasto izvrstna vina. Znamenite so črede merino-ovac.

Madrid (332.000 lj.), glavno mesto; Toledo; Kadiks (62.000 lj.), najstarejše kupčijsko mesto; Sevilla (187.000 lj.); Granada (62.000 lj.), v lepem okraji; Malaga (98.000 lj.), izvrstno vino; Valencia (87.000 lj.); Barcelona (190.000 lj.); Zaragoza (56.000 lj.), vinski kraj.

Gibraltar je močna terdnjava Angležev, na morski ožini istega imena nasproti Afrike.

2. Kraljestvo Portugalsko.

920 □miriam. in 4,560.000 ljudi.

Pridelki so morska sol, vino in južno sadje.

Lizbona (230.000 lj.), glavno mesto; Oporto (90.000 lj.), z veliko vinsko kupčijo.

Otok Madeira se zavoljo svojega mehkega podnebja po zimi od tujcev pogostoma obiskuje.

Mala republika Andora v Pirenejah, 4 □miriam. in 12.000 lj.

63. Kraljestvo Italijansko.

2963 □miriam. in 27,748.000 ljudi.

Na severu te dežele so Alpe. Apenine oklepajo najpervo zaliv genovski, raztegujejo se skozi ves polotok do zaliva tarentskega in dosežejo v Abruzzah največjo visočino (Gran Sasso, 3000 m.). Posamezna gorstva so Monte Gargano, vulkan Vezuv pri Neapolu (1150 m.) in Etna (3340 m.) v Siciliji. Laško ima milo podnebje pod čistim sinjim nebom, v nekaterih krajih pa je nezdrav zrak, ki proizvoduje merzlico; razen tega so na južnem Italijanskem pogostoma pogubilni potresi. Največji zaslužek daje sviloreja in sir (parmazanski) v Lombardiji. Otok Elba ima mnogo železa. Dežela slavi po delih lepih umetnij, po stavbarstvu, štatvah (kipih), podobah; radi tega potuje mnogo umetnikov in prijateljev umetnije na Italijansko.

Turin (293.000 lj.), v lepem kraji s fabrikami za svilo; Genova (130.000 lj.), z velikimi stavbarijami; Milan (200.000 lj.), krasna stolna cerkev; Benetke (128.300 lj.), slovó po svojih lepih cerkvah in palačah; Padva (68.000 lj.); Verona (60.000 lj.) in Mantua (28.000 lj.), močne terdnjave; Bologna (89.000 lj.), nekdanja imenitna univerza; Florencija (167.000 lj.), prej glavno mesto, lepe palače in cerkve, izdelovanje svile in slamatih klobukov; Livorno (90.000 lj.); Ankona (35.000 lj.); Rim (265.000 lj.), glavno in prvo mesto na Italijanskem, sedež papeža in laškega kralja, največja cerkev na zemlji — cerkev sv. Petra; Napolj (416.000 lj.), v prelepem kraji ob zalivu napoljitsanskem — jugo-zahodno Vezuv, okoli so vinogradi; Palermo (186.000 lj.) in Mesina (72.000 lj.), na otoku Sicilijanskem, velika kupčija z oljem, pomorančami in južnim sadjem.

Na otoku Sardinija je Kagliari glavno mesto.

Republika San Marino, jugo-zahodno od Rimini 62 □kilom. in 7800 ljudi.

Kneževina Monako, 15 □kilom. in 5700 ljudi.

Otok Malta z Gozzo je v posestvu Angležev.

64. Balkanski polotok.

Turško-gerški polotok je z gorami mnogo preprežen. Od Kulpe do jezera Skaderskega sega bosno-serbsko gorovje, južno od tega Šar-Dag in Pindus. V vzhodnem delu je Balkan ali Hemus in Rodopske gore, na severju Gerške so gore Parnas, na polotoku Morea je pogorje Tajget.

1. Evropska Turčija.

3635 □miriam. in 8,500.000 ljudi.

Turško izdeljuje bombaž, najboljši tabak v Evropi, rozine, fige in dosta rož za izdelovanje rožnega olja. Vladar turški se zove sultan ali padišah (veliki gospod). Največja uradnika sta mufti za verske in veliki vezir za posvetne zadeve; visoki državni uradniki in generali imajo naslov paša.

Carigrad (600.000 lj.), glavno mesto s prelepo lego; Drenopolje (100.000 lj.); Solun (85.000 lj.); Serajevo (50.000 lj.), glavno mesto Bosne; Mostar (11.000 lj.) pa v Hercegovini. Bosna in Hercegovina ste v avstrijskeji upravi.

2. Kneževina Serbska.

436 □miriam. in 1,377.000 ljudi.

Belgrad (27.000 lj.), glavno mesto.

3. Kneževina Rumunska (Moldavija in Valahija).

1212 □miriam. in 5,000.000 ljudi.

Najboljša dežela za žito v Evropi, mnogo govede in konj.

Bukreš (220.000 lj.), glavno mesto; Brajlov in Galac;

Jaš (90.000 lj.), glavno mesto Moldave.

4. Kneževina Černogorska.

Cetinje (3000 lj.), glavni kraj.

5. Kraljestvo Gerško.

501 □miriam. in 1,458.000 ljudi.

Atene (44.000 lj.), glavno mesto; Patras, Hermopol,

in na joniških otokih Kerf, kupčijska mesta.

6. Kneževina Bulgarska.

Sredec, glavno mesto; Tirnova.

65. Cesarstvo Rusko.

53.732 □miriam. in 73,600.000 ljudi.

Rusko je največja evropska nižina. Na vzhodni meji se od juga proti severu Uralske gore raztegujejo; med Črnim in Kaspiškim ali Hvalinskim morjem se vzdiguje Kavkaz (Elbrus, 5650 m.). Severni deli Ruskega so večidel leta pod snegom; na jugu je izverstna zemlja za pšenico; južno-ruska ravnina, ki je spomladi in v jeseni podobna neizrečeno velikim travnikom, je pa po leti posušena, a po zimi pa po njej veter in sneg mede. Največ se prideljuje pšenice, konoplje in prediva, katere reči se tudi izvažujejo.

Petrograd ali Sankt Peterburg (667.000 lj.), glavno in stolno mesto; Vilno (79.000 lj.); Kišenev (103.000 lj.); Odesa (139.000 lj.), ob Črnem morji; Kijev (117.000 lj.), z najstarejšo rusko univerzo; Moskva (600.000 lj.), staro glavno mesto Rusko; Astrahan (48.000 lj.); Varšava (320.000 lj.), glavno mesto Poljskega; Helsingfors (26.000 lj.), glavni kraj na Finskem, univerza.

A Z I J A.

447.329 □miriam. in 824,500.000 ljudi.

66. Tla.

Azija ima jako razširjene planote, ki so ob straneh z gorami obdane. Te planote so: Kavkaz, Mala Azija, Sirija, Arabija, Iran, Dekan, srednja Azija ali visoka Azija. Najvažnejša gorstva so: Taurus v mali Aziji, sirijske gore (Libanon, 3146 m.), kurdistsanske gore, Elburs in Paropamis na severni meji, in Soliman na vzhodni meji Irana, gorstvena skupina Hindukuš, velikanska versta Himalaja (Mount Everest, 8800 m.), verste Kien-lin, Tian-šan, Altajske gore, na vzhodu so kitajske planine Jinlink, Peling, Nanlink, na jugu visočine Dekanske so izhodni in zahodni Gati. Nižave azijske so Sibirija in Turan ter nižine ob velikih rekah: Evfrat in Tigris, Indus, Ganges, Jantse-kiang (modra reka), Hoang-ho (rumena reka). Veliko rek v sredini Azije je v pustinah, in te se v nobeno morje ne izlivajo. Imenitnejša jezera so: Kaspiško ali Hvalinsko morje, Aralsko jezero, Mertvo morje, Bajkal, Hamun, Balkaš, Lopnor, Kukunor, Van in Urmija.

67. Prednja Azija.

1. Azijatska Turčija ali Levante, 19.261 □miriam. in 13,250.000 ljudi. Domovina vsega sadja in sploh južnih sadežev.

- a) Mala Azija ali Anatolija. Škutari; Brusa; Smirna (150.000 ljudi), najvažnejše kupčijsko mesto v Levanti; Kutahia; Angora; Tarabizon; (otok Ciper je prišel Angležem v last leta 1878).
- b) Armenija. Erzirum (Rusom v last).
- c) Kurdistan. Diarbekir; Mosul.

d) **Mezopotamija.** Bagdad, južno ostanki Babilona; Basra.

e) **Sirija in Palestina.** Alepo ali Haleb; Bajrut; Damask (200.000 lj.), v prelepem kraju; Jeruzalem.

2. Polotok Arabija.

Meka, imenitno romarsko mesto Mohamedanov, Mohamedov grob; Moka, kupčija s kavo; Aden je v posestvu Angležev.

3. **Perzija ali zapadni Iran** z 16.470 □miriametrom in 5.000.000 ljudi. Vladar se zove šah.

Täbris (110.000 lj.); Teheran (85.000 lj.), sedanje in Ispahan (60.000 lj.), prejšnje glavno mesto.

4. **Afganistan** z 7217 □miriam. in 4.000.000 ljudi.

Kabul; Kandahar; Herat.

5. **Beludžistan** z 2755 □miriam in 1.000.000 ljudi.

Kelat.

6. **Turan ali Turkestan**, 11.187 □miriam. z 3.260.000 lj.

Buhara; Samarkand; Kiva.

68. Južna Azija ali Vzhodna Indija.

Ta dežela ima najbogatejše in najizverstnejše pridelke na zemlji: bombaž, riž, sladkor, poper, indigo, najlepše drago kamenje in bisere, najlepše bombažasto in svilnato blago, a tudi največje, najmočnejše in najgrozovitnejše živali na zemlji: slone, nosorože, tigre in krokodile.

Britiška Indija, 24.851 □miriam. in 194.000.000 ljudi. Kalkuta (900.000 lj.), sedež general-governerja, najvažnejše kupčijsko mesto v Aziji; Benares (sveto mesto Hindov, 200.000 lj.); Lakno; Delhi; Lahore; Madras (500.000 lj.); Bombaj (650.000 lj.); Singapore, važno kupčijsko mesto.

Deržave odvisne od Velike Britanije, 16.734 □miriametrov in 46.000.000 ljudi. **Kašmir**, dežela v himalajskih gorah; **Nizam ali Dekan** z glavnim mestom Hajderabad; **Radšput-deržave**; **Misore**; **Nepal**.

Neodvisne deržave: **Birma** z glavnim mestom Mandalaj; **Siam**, glavno mesto Bangkok; **Anam**, glavno mesto Hue.

Portugizom spada Diu, Daman in Goa in zahodno pomorje v Prednji Indiji, zadnji ostanki nekdanjih obširnih dežel portugalskih v Prednji Indiji.

69. Otoki Vzhodne Indije.

Cejlon, gorati otok v posestvu Angležev, prideluje se cimet in kava.

Otoki Andamani, Angleška kolonija za kaznence.

Nikobari, obljudeni z ondotnimi domačini, v posestvu Angležev.

Maledivi in Lakadivi.

Sundski otoki so v posestvu Holandije; Sumatra, tu je še nekaj ljudožercev; Java z mestoma Batavija in Surabaja; prideluje kavo in sladkor; Borneo, samo morskih bregov so se Holandci polastili; Celebes; Moluki.

Otoki Filipski so španski: Luzon, glavno mesto Manila; Mindanao; prideluje se tobak.

Francozi imajo v Indiji: Mahé, Karikal in Pondišeri; Kambodža v Zadnji Indiji z mestom Saigon.

Portugalsci imajo en del otoka Timor (med malimi sundskimi otoki).

70. Vzhodna in severna Azija.

1. Cesarstvo Kitajsko, 40.241 □miriam. in 405 milijonov ljudi. Prideljuje izversten čaj, svilo, bombaž, porcelan in tuš (črna barva). Dežela je jako, še preveč obljudena, zlasti ob ustji nekaterih rek; radi tega jo obišče večkrat lakota.

Glavno mesto Peking (500.000 lj.); Nanking (450.000 lj.), glavni sedež kitajskih učenjakov; Šang-hai (276.000 lj.) in Kanton (1.000.000 lj.), veliki kupčijski mesti.

Otok Hongkong (glavno mesto Viktorija) je britski, in poleg tega Makao pa portugalski.

Od Kitajskega odvisne dežele:

Polotok Korea.

Tunguzija ali Mandžurija s 12.000.000 lj.

Mongolsko in Džungarsko s 2.000.000 lj.

Vzhodni Turkestan, 580.000 lj.

Glavno mesto Jarkand.

Tibet s 6,000.000 lj., duhovniška deržava, vladar se zove dalai-lama.

Glavno mesto Lasa.

2. Otoško kraljestvo Japonsko s 4078 □miriametrom in 33,500.000 lj., vladar se zove mikado.

Jedo (2,000.000 lj.); Miako (600.000 lj.); Omsaka (400.000 lj.).

3. Azijatsko Rusko ali Sibirija in Kavkazija s 163.239 □miriam. in 13,000.000 lj. Kupčija s kožuho vino. Rudarstvo in pastirstvo.

Omsk (31.000 lj.), glavno mesto v zahodni Sibiriji; Toboljsk (20.000 lj.); Barnavl (13.000 lj.), rudarsko mesto; Tomsk (24.000 lj.); Irkutsk (32.000 lj.), glavno mesto vzhodne Sibirije; Nerčinsk; Kjahta; Tiflis v Kavkaziji (70.000 lj.).

AFRIKA.

299.329 □miriam. in 200,000.000 ljudi.

71. Tla.

V severo-zahodu so gore Atlas, okoli Nila so libiške in arabske gore, katere se v višavje Habeš ali Abisinijo spuščajo. Na zahodni strani je visoki Sudan in Kong-ske gore, severno od teh se puščava Sahara razprostira od atlantskega morja do dežel ob reki Nil. Sahara je večinoma pesek ali golo skalovje, sem ter tje so zelenice (oase) ali malo gorovje. V kotu Gvinejskega zaliva je gorovje Kamerun. Južna Afrika je v svojem notranjem delu le malo poznato višavje, ki se od juga po dveh stopinjah vzdiguje, med temi je suha, samo ob deževnem času s travo obraščena planjava Karoo. Na severni strani reke Oranž je puščava Kalahari, ki se proti severji znižuje. Na izhodnem robu je s snegom pokrita gora

Kilimandžaro (6115 m.). Reka Nil izvira iz več jezer ob ravniku, sprejema iz Abesinije plavi Nil in Atbaro, stopi od junija do oktobra iz svoje struge in prepluje vso spodnjo dolino nilsko v Egiptu in pusti za seboj rodovitno naplovino. Druge velike reke so: Kongo, Zambezi, Oranje, Kvenza, Niger, Gambia, Senegal.

Afrikansko podnebje ima močna nasprotja. Vroča dnevna vročina se menjava z občutljivim ponočnim mrazom, dolga tišina s strašnimi viharji, velika suša s plohami in povodnjami. Znamenito je živalstvo v tem delu sveta: povodni konj, žirafa, lev, hijena, zebra, kamela, slon, opice in papige, krokodili, črede antilop in obilo kobilic. Žito, sladkor in bombaž so najvažnejše rastline, ki se prideljujejo.

72. Dežele na severu in vzhodu puščave Sahare.

Cesarstvo Maroko; 6723 □miriam. in 6,000.000 lj.

Mesta: Maroko (100.000 lj.); Fec (80.000 lj.); Tanger.

Algerija je francoska kolonija; 6690 □miriametrov in 2,500.000 lj.

Algier (65.000 lj.); Konstantine; Oran.

Tunis, od Turškega odvisno; 1184 □miriametrov in 2,000.000 lj.

Tunis (125.000 lj.).

Tripolis z Barko in z zelenico **Fezan** je v turški podložnosti, 8920 □miriam. in 1,150.000 lj.

Podkraljestvo Egiptovsko, 2282 □miriam. in 17,000.000 ljudi; prideluje se mnogo riža, pšenice in bombaža. Evropejci zahajajo zaradi zdravega podnebja radi v to deželo.

Kairo (354.000 lj.), zahodno so piramide in grobi kraljev; Aleksandrija (220.000 lj.), veliko kupčijsko mesto ob morji; Suez ob Rudečem morji s kanalom v zvezi s Srednjim morjem.

Nubija je egiptovskemu vladarstvu podložna.

Kartum (30.000 lj.), glavni kraj za kupčijo s sužnji.

Abesinija ali **Habeš**, 3850 □miriam. s 3,000.000 lj., radi visoke lege se tudi afrikanska Švica imenuje. Sloni, povodnji konji, razne opice.

Mesta: Adova, Gondar.

Puščava Sahara z nad 63.000 □miriam. in 4,000.000 lj. Največje zelenice (oaze) so Tuat, Rat in Air.

73. Dežele na jugu Sahare.

Dežele Somali, Gala, Svaheli z velikim teržiščem **Zanzibar** na otoku istega imena; primorje **Mozambik, Sofala** in **Kafra**.

Port Natal, britiška kolonija.

Kapska zemlja, britiška kolonija, za brodarstvo važna. Tu stanujejo iz Evrope došli naseljenci, domači **Hotentoti** in **Krovači** (*Buschmänner*). Prideljuje se volna.

Glavni kraj je **Kapsko mesto** (28.400 lj.).

Republika ob reki Oranž, republika **Transvalska**; **Dolnja Gvineja** ima portugalski deželi **Bengvela** in **Angola**, in samostalne države **Kongo** in **Loango**.

V **Gornji Gvineji**, kjer pravi zamorci stanujejo, je primorje **Benin**, **Sužniško primorje** z državo **Dahomej**, **zlatonôsko primorje** z državo **Ašanti**, glavni kraj **Kumasija** (70.000 lj.), **slonokosteno primorje**, **poprovo primorje**, **amerikanska republika svobodnih zamorcev Liberija**, **angleška kolonija Sierra Leona**. V **Senegambiji** je dosta držav in ob primorji so posestva Evropejcev.

Sudan ali **Nigracija** ima mnogo mohamedanskih držav, ki se vedno med seboj bojujejo in se z lovom na sužnje in s kupčijo s sužnji pečajo.

Bolj znana mesta so **Timbaktu**, **Kano**, **Kuka** (60.000 lj.).

Otoki okoli Afrike so: **Madagaskar** s 5920 □miriam. in 5,000.000 lj.; tu je mnogo raznih pridelkov, ima domače kneze.

Otok **Mavricij** s terdnjavo Louis (64.000 lj.) je britanski.

Otoki **Zelenega Predgorja** so portugalski, a **Kanarski** otoki španski, Ferro; na otoku **Teneriffa** je 3960 m. visoki vulkan **Pico de Teyde**.

St. Helena. Tu sem je bil pregnan cesar Napoleon I.

AMERIKA.

411.342 □miriam. in 85,500.000 ljudi.

74. Tla.

Amerika je na zahodni strani od severja proti jugu z vulkaničnim gorovjem, **Kordiljeri** preprežena. V severnem delu so **Skalnate gore**, ki se proti vzhodu v veliko arktično ravnino znižujejo. Na jugu od te ravnine je porečje reke **Misisipi** z velikimi severo-amerikanskimi savanami in prerijami (travniki), ki so na vzhodu od **Apalač** omejeni. Na gore **Skalnate** se oklepa **Mehikansko višavje** z večimi vulkani.

Andi v južni Ameriki se začenjajo v več verstah, ki se ob ravniku združijo samo v dve versti in pozneje v eno samo. To gorovje ima svoje najvišje veršace, večjidel vulkane, blizo ob ravniku (**Čimboraso**, 6421 m.). Drugi od glavnega gorstva oddeljeni razrastki so primorsko gorovje v **Venezueli**, višavje v **Gujani** in gorstvo v **Brasilji**. Velike reke so: **Misisipi**, **Orinoko**, **Amazonska reka** in **Rio de la Plata**.

Amerika ima mnogo dragih kovin. Veliko rastlin, kakor koruze, krompirja, tabaka se je iz Amerike v druge dele sveta razširilo. Pervotni stanovalci se zovejo **Indijani**, razen teh je največ naseljenih **Evropejcev** in **zamorcev** kot sužnjev iz **Afrike**.

75. Severna Amerika.

226.653 □miriam. in čez 52,000.000 ljudi.

Grenlandsko, 19.678 □miriam. in 10.300 lj.; tu bivajo Eskimovi in sicer po zimi v ledenih hišicah, po leti v kožnih šotorih, živeči se od rib in divjačine. Na zahodnem bregu so danske naselbine.

Britiška severna Amerika. 92.033 □miriametrov in 3,830.000 lj. Polotok Labrador, dežele ob zalivu Hudson med tem zalivom in Skalnatimi gorami, Novi Fundland (160.000 lj.), britiška Kolumbija in polotok Novo Škotsko in Novi Bravnšvajg; **Kanada** z mestom Otava, na reki Lorenca mesti Kvebek (60.000 lj.) in Montreal. Otok princ Edvard.

Zedinjene države severo-amerikanske s 93.337 □miriametrov in 39,000.000 lj. To je zveza 39 držav, 1 distrikta in 19 teritorij. V teh državah je posebno veliko premoga, petroleja, tobaka, žita, bombaža, na vse strani so plovne reke, kanali in železnice preprežene.

Boston (342.000 lj.); New-York (Nujork, 1,000.000 lj.), prvo kupčijsko mesto v Ameriki; Filadelfia (817.000 lj.); Wašington (109.000 lj.), sedež prezidenta; Baltimore (267.000 lj.); Pitsburg (86.000 lj.); Chicago (Čikego, 410.000 lj.); Cincinati (216.000 lj.); St. Louis (410.000 lj.); New-Orleans (191.000 lj.); San Francisco (250.000 lj.) v Kaliforniji.

Republika Mehikanska z 19.212 □miriam. in 9,276.000 lj. Mehiko (230.000 lj.), glavno mesto; Véra-Kruc.

76. Srednja Amerika.

Srednja Amerika ima 8151 □miriam. in 7,144.000 lj. Otoki srednje Amerike se zovejo zahodna Indija.

Srednja Amerika brez otokov ima te-le republike: **Gvatemala**, **San Salvador**, **Honduras**, **Nikaragua**, **Kosta-Rika**.

Zahodna Indija ima te-le otoke: veliki Antili, mali Antili, Bahama otoki. Poglavitnejši pridelki so sladkor, kava in tobak.

Veliki Antili so: **Kuba** (španska, glavno mesto Havana, 230.000 lj.); **Portoriko** (špansko); **Jamaica** (britiška); **Haiti** (v vzhodnem delu **Domingo**), samostalni otok.

Mali Antili so v posestvu več evropskih držav in so prav rodovitne kolonije.

77. Južna Amerika.

176.538 □miriam. in 26,000.000 ljudi.

Južna Amerika je najbujnejša dežela na vsej zemlji, z največjimi veletoki, največjimi prvotnimi gozdi in pustinami, z velikimi čredami goved in konj.

Okoli ekvatorja rasto: sladkorjevec in kavovec; palme, košenil-kakt; barvarska skorja in vanila so imenitni pridelki; posebne živali so: kondor in lama ter razne opice po gozdih.

Republika **Nova Granada**, imenovana tudi **Zedinjene države Kolumbijske** s 830 □miriam. in 3,000.000 lj.

Glavno mesto Bogota (51.000 lj.); Panama na ožini enakega imena.

Republika **Venezuelska**; 10.440 □miriametrov in 1,784.000 lj.

Mesti: Karakas (50.000 lj.) in Kumana.

Republika **Ekvadorska**; 6433 □miriam. in 1,067.000 lj.
Glavno mesto Quito, 3000 m. nad morjem, 80.000 lj.

Republika **Peruvanska**; 13.037 □miriam. in 2,700.000 lj.
Glavno mesto Lima (100.000 lj.).

Republika **Čilska**; 3282 □miriam. in 2,140.000 lj.
Glavno mesto St. Jago (148.000 lj.); Valparaiso (90.000 lj.).

Republika **Bolivijska**; 12.973 □miriam. in 2,000.000 lj.

Patagonija je obljudena od 6000 Indijanov, ki lové divja goveda in konje.

Ognjena dežela (Feuerland), obljudena z malimi in gerdimi ljudi.

Deržave La Plata ali Argentinska republika; 20.800 □miriam. in 1,813.000 lj.

Glavno mesto Buenos-Ayres (180.000 lj.).

Republika **Uruguaj**; 18.100 □miriam. in 350.000 lj.

Glavno mesto Montevideo (105.000 lj.).

Republika **Paraguaj**; 14.690 □miriam. in 200.000 lj.

Glavno mesto Asuncion (48.000 lj.).

Cesarstvo **Brazilsko** s 83.372 □miriam. in 11,000.000 lj., veliko bogastvo na bombažu, sladkorju in kavi.

Glavno mesto Rio Janeira (275.000 lj.), največja kupčija s kavo na svetu; Bahia (129.000 lj.).

Gujana ima za Evropejce nezdravo podnebje, razdeljuje se na francosko, holandsko in britiško Gujano ali pa na kolonije: Cayenne, Surinam in Demerari.

AVSTRALIJA.

78. Avstralija.

88.657 □miriam. in 4,700.000 ljudi.

V Avstraliji ali Novi Holandiji se kaže velika enoličnost tal, rastlinstva in živalstva. Avstralija je široka in globoka ravnina, samo na vzhodni strani je nekaj srednjih gor. V Avstraliji je največ pašnikov, kar je rodovitne zemlje, in ovce merinovke, iz Evrope prinesene, so največje bogastvo. Na otokih je gorko podnebje, sad kruhovoga drevesa in kokosove palme je poglavitni živež.

Celina **Avstralije** (76.278 □miriam.) je od Velike Britanije naseljena.

Sidnej (134.000 lj.); Melbourne (212.000 lj.) in Adelaide (40.000 lj.).

Tasmania (dežela Van Diemena) je britska.

Novi Seland britski.

Glavno mesto Aukland.

Mikronezi, to so mali otoki: Mariani, Karolini, Mōl-grevi.

Melanezi: Nova Guinea, Nova Britanija, Novo Irsko, Salomonovi otoki, Santa-Kruc otoki, Novi Hebridi (obljudeni od človeko-žercev). Nova Kaledonija, Fidži-otoki.

Polinezi: Prijateljski otoki, Mornarski otoki, Zadrुžni otoki, Medani, Nizki otoki. Sandwichs'ovi otoki z glavnim mestom Honolulu, največja štacija za monarje v Velikem morji.

